

HISTORYCZNO-POLITYCZNE UWARUNKOWANIA KRYZYSÓW PAŃSTWOWOŚCI W GWINEI BISSAU

Streszczenie

Artykuł poddaje analizie historyczno-polityczne uwarunkowania kryzysów państwowości w Gwinei Bissau. W niepodległej historii tego państwa zauważalna jest tendencja zdobywania władzy politycznej poprzez wojskowe zamachy stanu oraz nieustannie podejmowane przez wysokich rangą dowódców sił zbrojnych próby wywierania wpływu na niestabilną scenę polityczną. Od czasu wprowadzenia systemu wielopartyjnego w 1994 r. żadnemu z prezydentów nie udało się dotrzeć do końca kadencji. Zjawisko to jest uznawane za podstawową i mającą charakter systemowy przyczynę kryzysów państwowości nękających Gwineę Bissau. Poprzez przedstawienie momentów zwrotnych w jej najnowszej historii oraz nakreślenie kontekstu międzynarodowego, zwłaszcza w wymiarze regionalnym, Autorka stara się zdiagnozować przyczyny braku stabilności politycznej w Gwinei Bissau.

Słowa kluczowe:

Gwinea Bissau, kryzysy państwowości, historia Gwinei Bissau, polityka Gwinei Bissau, dysfunkcyjność państwa

Istnieją liczne rankingi, których celem jest ocena i porównanie stopnia dysfunkcyjności państw. Stosowana przy ich sporządzaniu metodologia i przydatność do przeprowadzenia analizy kryzysów państwowości doświadczanych przez dane państwo mogą jednak budzić zastrzeżenia i wątpliwości¹. Niemniej prawdą jest, że ze wszystkich państw luzoafrykańskich, Gwinea Bissau zawsze jest klasyfikowana w nich najwyżej. Kraj ten jest również uznawany za jedno z najbardziej dysfunkcyjnych państw w regionie Afryki Zachodniej. W najczęściej cytowanym i najbardziej znanym rankingu – Indeksie Państw Wrażliwych (ang. *Fragile States*

¹ Zob. J. Mormul, *Czołowe instytucje międzynarodowe zajmujące się dysfunkcyjnością państw*, [w:] *Państwa dysfunkcyjne i ich destabilizujący wpływ na stosunki międzynarodowe*, red. R. Kłoso-wicz, Kraków 2013, s. 93-124.

Index, FSI)², przygotowywanym co roku przez waszyngtoński *think tank* Fund for Peace, przed Gwineą Bissau plasują się jedynie Gwinea³ i Nigeria, oceniane jako bardziej dysfunkcyjne. W rankingu FSI Gwinea Bissau po raz pierwszy pojawiła się w 2006 r., sklasyfikowana na trzydziestym ósmym miejscu. W 2013 r. było to już miejsce piętnaste⁴. W dwóch najnowszych FSI (2016, 2017) jest to odpowiednio siedemnasta i szesnasta pozycja⁵.

Celem artykułu jest poddanie analizie i omówienie historyczno-politycznych uwarunkowań kryzysów państwowości w Gwinei Bissau⁶, niewielkiej (36 125 km²) byłej kolonii portugalskiej w Afryce Zachodniej, której populacja nie przekracza 1,75 miliona mieszkańców⁷. Jej obszar do 1974 r. zwany był Gwineą Portugalską. Po jedenastoletniej wojnie narodowyzwolenczej kraj proklamował niepodległość i przybrał nazwę Gwinei Bissau⁸. W niepodległej historii tego państwa zauważalna jest tendencja zdobywania władzy politycznej poprzez wojskowe zamachy stanu oraz nieustannie podejmowane przez wysokich rangą dowódców sił zbrojnych próby wywierania wpływu na niestabilną scenę polityczną, co jest uznawane za podstawową i mającą charakter systemowy przyczynę kryzysów państwowości nękających Gwineę Bissau.

Za ojca niepodległej Gwinei Bissau⁹ jest uważany Amílcar Cabral (1924-, 1973), z wykształcenia agronom, z zamiłowania poeta, z przekonania marksista

² Do 2014 r. Indeks nosił nazwę Indeksu Państw Upadłych (ang. *Failed States Index*).

³ Autorka konsekwentnie używa nazwy Gwinea i Gwinea Bissau, oraz odpowiednio przymiotników odrzeczownikowych: gwinejski i bissauski, mimo iż w języku polskim przymiotnik 'bissauski' powinien, przynajmniej w teorii, odnosić się jedynie do miasta Bissau.

⁴ Państwo zajmujące wyższe miejsce w rankingu uznawane jest za bardziej dysfunkcyjne.

⁵ *Failed States Index 2006*, The Fund for Peace, <http://www.fundforpeace.org/global/?q=fsi-grid2006> (15.11.2012); *Failed States Index 2013*, The Fund for Peace, <http://fsi.fundforpeace.org/rankings-2013-sortable> (17.07.2015); *Fragile States Index 2016*, *Fragile States Index 2017*, The Fund for Peace, <http://fundforpeace.org/fsi/data/> (20.07.2017).

⁶ Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2013/11/N/HS5/04220.

⁷ *Guinea-Bissau*, The World Factbook, Central Intelligence Agency, dane aktualizowane 18.07.2017, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pu.html> (20.07.2017).

⁸ W przypadku Gwinei Bissau możemy mówić o dwóch datach „uzyskania” niepodległości. Jej autoproklamacja miała miejsce 24 września 1973 r., kiedy konflikt z Portugalią jeszcze trwał, zaś oficjalne uznanie niepodległości przez metropolię kolonialną nastąpiło 10 września 1974 r. Była to bezpośrednia konsekwencja Rewolucji Goździków (port. *revolução dos cravos*) z 25 kwietnia tego samego roku, która zakończyła obowiązujący wówczas w Portugalii system rządów autorytarnych. M.F. Gawrycki, J. Kurowska, „*Internacjonalistyczne*” *misje Hawany*, [w:] *Kuba i Afryka. Sojusz dla rewolucji*, red. M.F. Gawrycki, W. Lizak, Warszawa 2006, s. 318.

⁹ A także Republiki Zielonego Przylądka – innej byłej portugalskiej kolonii w regionie. Gwineę Bissau i Republikę Zielonego Przylądka dzieli ok. 650 km Oceanu Atlantyckiego, niemniej jednak to właśnie ta „bliskość” i wspólne doświadczenia portugalskiego kolonializmu sprawiły, że dążenie do niepodległości znalazło odzwierciedlenie w jednym ruchu narodowyzwolenczym. Prowadzenie wspólnej walki z kolonizatorem było dla Cabrala dużym wyzwaniem, biorąc pod uwagę istniejące

o mieszanym kabowerdyjsko-bissauskim pochodzeniu. W 1956 r. był on jednym ze współzałożycieli Afrykańskiej Partii Niepodległości Gwinei i Wysp Zielonego Przylądka (port. *Partido Africano para a Independência da Guiné e Cabo Verde*, PAIGC), która szybko stała się awangardą wspólnej bissauskiej i kabowerdyjskiej walki narodowowyzwoleńczej¹⁰. Sam Cabral nie doczekał niepodległości Gwinei Bissau. Został zamordowany 20 stycznia 1973 r. w stolicy Gwinei – Konakry, gdzie PAIGC miała swoją siedzibę na uchodźstwie. Zamachowcem był Innocente Camil, były dowódca marynarki ruchu niepodległościowego. W odtajnionych dokumentach amerykańskich z tego okresu odpowiedzialność przypisuje się portugalskim tajnym służbom. Co prawda oskarżenie to nie jest to poparte dowodami, ale za tą hipotezą przemawiają zeznania zamachowców. Camil nie działał sam, kilkuosobowa grupa porwała również inne osoby ze ścisłego kierownictwa PAIGC. W odtajnionych dokumentach zwracano także uwagę na istniejący wówczas w łonie samej PAIGC konflikt o charakterze etnicznym między kierownictwem ruchu, złożonym głównie z urodzonych na Wyspach Zielonego Przylądka mulatów, a kadrami wojskowymi, które w większości stanowili czarnoskórzy Bissauczy¹¹. Tuż po zabójstwie Amílcaru Cabrala ruch niepodległościowy, czyli PAIGC, podzielił się na dwie frakcje: kabowerdyjską, której przewodził sekretarz generalny PAIGC, późniejszy prezydent Republiki Zielonego Przylądka – Aristides Pereira¹² oraz bissauską, na której czele stanął przyrodni brat Amílcaru – Luís (pozbawiony jednakże charyzmy i osobowości starszego brata), który wraz

różnice między społeczeństwami obu terytoriów. Portugalczycy zawsze lepiej odnosili się do Kabowerdyjczyków, np. nigdy nie obejmował ich statut krajowca (port. *o estatuto do indigena*), mogli również uzyskać portugalskie obywatelstwo na długo przed tym, jak możliwość ta zaistniała dla innych rodzimych mieszkańców portugalskich kolonii w Afryce. N. MacQueen, *Widening trajectories: Guinea Bissau and Cape Verde since independence*, Instituto Português de Relações Internacionais – IPRI, 1.02.2006, <http://www.ipri.pt/artigos/artigo.php?ida=104> (29.07.2015).

¹⁰ C. Lopes, *Amilcar Cabral: a contemporary inspiration*, „African Identities”, t. 4, 2006, z. 1, s. 1-5. O życiu i działalności A. Cabrala, więcej: P. Chabal, *Amilcar Cabral: Revolutionary Leadership and People's War*, London 2002.

¹¹ M.F. Gawrycki, J. Kurowska, *op. cit.*, s. 315-318; *Portuguese Guinea: the PAIGC after Cabral*, United States of America Department of State, 1.02.1973, Declassified PA/HO Department of State E.O. 12958, as amended May 4, 2006, <http://2001-2009.state.gov/documents/organization/67534.pdf> (17.07.2015).

¹² Republiką Zielonego Przylądka po uzyskaniu niepodległości od Portugalii 5 lipca 1975 r. rządziła frakcja kabowerdyjska PAIGC, która w styczniu 1981 r. zmieniła nazwę na Afrykańską Partię Niepodległości Zielonego Przylądka (port. *Partido Africano da Independência de Cabo Verde*, PAICV). Odcięcie się od swojej bissauskiej odpowiedniczki było konsekwencją braku aprobaty ze strony Kabowerdyjczyków dla przeprowadzonego w Gwinei Bissau zamachu stanu w listopadzie 1980 r., który położył również kres rozważanej jeszcze w parę lat po uzyskaniu niepodległości idei zjednoczenia obu państw. P. Karibe Mendy, R.A. Lobban Jr., *Historical Dictionary of the Republic of Guinea-Bissau*, Lanham, Maryland 2013, s. 80-81; N. MacQueen, *op. cit.*

1. Popiersie Amílcaro Cabrala w pobliżu portu i bulwaru jego imienia w stolicy kraju – Bissau (fot. J. Mormul)

z uzyskaniem niepodległości stał się pierwszym prezydentem niepodległej Gwinei Bissau. Ówczesną scenę polityczną Gwinei Bissau, mimo iż zdominowaną przez jedną partię – PAIGC, cechowała bardzo krucha równowaga. Od stycznia 1973 r., czyli od śmierci Amílcaro Cabrala, zaczęły nasilać się walki o władzę na poziomie personalnym i instytucjonalnym. Nasilił się również konflikt o podłożu etnicznym między mulatami z Wysp Zielonego Przylądka oraz czarnoskórą ludnością Gwinei Bissau¹³. W 1980 r. prezydent Luís Cabral został obalony w wyniku wojskowego zamachu stanu, który oddał władzę João Bernardo ‘Nino’ Vieira¹⁴. Rządził on państwem w sposób autorytarny, nie przykładając zbyt dużej wagi do pogarszających się warunków życia bissauskiego społeczeństwa, ani do coraz większego niezadowolenia poszczególnych grup społecznych. W konsekwencji musiał stawić czoła kilku próbom zamachu stanu. Dopiero w roku 1994, kiedy został

¹³ J.B. Forrest, *Guinea-Bissau Since Independence: A Decade of Domestic Power Struggles*, „The Journal of Modern African Studies”, t. 25, 1987, nr 1, s. 95-96.

¹⁴ „Nino” był to pseudonim Vieiry z czasów wojny narodowyzwoleńczej. K. Whiteman, *João Bernardo Vieira – obituary*, „The Guardian”, 4.03.2009, <https://www.theguardian.com/world/2009/mar/04/nino-vieira-obituary> (22.07.2017).

wybrany prezydentem w pierwszych w historii Gwinei Bissau demokratycznych wyborach¹⁵, uzyskał legitymizację dla swoich wieloletnich rządów¹⁶. Jednak, jak pokazały kolejne dziesięciolecia, wprowadzenie wielopartyjnego systemu demokratycznego, w przypadku Gwinei Bissau, nie oznaczało rzeczywistego wzrostu stopnia demokratyzacji państwa.

Rządy Nino Vieiry

Rządy Nino Vieiry skończyły się równie burzliwie jak się zaczęły. Do jego upadku przyczyniły się decyzje polityczne, dotyczące polityki regionalnej, które miały wpływ na sytuację wewnętrzną kraju. W drugiej połowie lat 90-tych XX w. Vieira zaczął podejmować próby zacieśniania relacji z sąsiednim Senegalem, jak również z silnie obecną w Afryce Zachodniej Francją, która tradycyjnie utrzymywała z Senegalem dobre stosunki. Zgodnie z tą polityką, w 1997 r. Gwinea Bissau dołączyła do Zachodnioafrykańskiej Unii Gospodarczej i Walutowej (fr. *Union économique et monétaire ouest-africaine*, UEMOA)¹⁷, w związku z czym przyjęła również wspólną walutę – franka CFA. Krok ten spowodował widoczne niezadowolenie społeczne, gdyż wielu sprzedawców i handlarzy podczas procesu wymiany waluty podniosło ceny produktów. Również w 1997 r. Gwinea Bissau i Senegal podpisały porozumienie dotyczące bezpieczeństwa. Vieira poparł w ten sposób senegalskie wysiłki mające na celu zwalczanie trwającej rebelii separatystów w granicznym z Gwineą Bissau regionie Casamance¹⁸. Przedstawiony pokrótce kontekst między-

¹⁵ Zob. F. Koudawo, *Histoire et quête de légitimité politique pendant les premières élections pluralistes en Guinée-Bissau*, „Lusotopie”, 1995, s. 285-294.

¹⁶ D. Fistein, *Guinea-Bissau: How a Successful Social Revolution Can Become an Obstacle to Subsequent State-Building*, „International Journal of African Historical Studies”, t. 44, 2011, nr 3, s. 450.

¹⁷ Unia celna i walutowa powstała na podstawie traktatu podpisanego w Dakarze 10 stycznia 1994 r., w jej skład wchodziły byłe kolonie francuskie: Benin, Burkina Faso, Mali, Niger, Senegal, Togo i Wybrzeże Kości Słoniowej. Po przystąpieniu do organizacji w maju 1997 r. Gwinea Bissau stała się jej jedynym niefrankofońskim członkiem. *Historique de l'UEMOA*, Union Economique et Monétaire Ouest Africaine, http://www.uemoa.int/Pages/UEMOA/L_UEMOA/Historique.aspx (17.07.2015); *West African Economic and Monetary Union (UEMOA)*, Office of the United States Trade Representative, <https://ustr.gov/countries-regions/africa/regional-economic-communities-rec/west-african-economic-and-monetary-union-uemoa> (17.07.2015).

¹⁸ W języku portugalskim *Casamansa*, region historyczny w południowym Senegalu (obecnie trzy regiony administracyjne: Ziguinchor, Sédhiou oraz Kolda), który zamieszkuje ponad milion mieszkańców. Głośno zrobiło się o nim w 1982 r., kiedy Ruch Demokratycznych Sił Casamance (fr. *Mouvement des forces démocratiques de Casamance*, MFDC), istniejący od 1947 r., rozpoczął separatystyczną rebelię, posilając się argumentem o odmienności historycznej i kulturowej od reszty państwa. W 1985 r. MFDC założył swoje zbrojne ramię – Attika (“wojownik” w języku diola). Konflikt w Casamance, charakteryzowany jako tzw. konflikt o niskiej intensywności, trwa nieprzerwanie od 1982 r., mimo podpisania szeregu porozumień o zawieszeniu broni i porozumień pokojowych. W międzyczasie Attika dała się poznać jako ugrupowanie stosujące zamachy samo-

narodowy nie był jedyną przyczyną gwałtownych wydarzeń, które wkrótce miały jeszcze bardziej podzielić niestabilną scenę polityczną w Gwinei Bissau i zachwiać jej kruchą, świeżo ustanowioną demokracją, niemniej jednak wydaje się, iż stanowił ich najważniejszy katalizator.

Mimo iż Gwinea Bissau posiada bogatą historię prawdziwych lub domniemych zamachów stanu, tylko jeden z nich przeistoczył się w rzeczywisty wewnętrzny konflikt zbrojny, zakończony interwencją obcych wojsk. Jedyna w historii Gwinei Bissau wojna domowa rozpoczęła się od wojskowego zamachu stanu przeprowadzonego 7 czerwca 1998 r. przez głównodowodzącego siłami zbrojnymi gen. Ansumane Mané. Początkowo wydawało się, iż przyczyną konfliktu były raczej personalne rozgrywki na szczycie władzy (co stosunkowo często ma miejsce w Afryce Subsaharyjskiej). Prezydent Vieira zdymisjonował gen. Mané z funkcji szefa armii, oskarżając go o zaniedbania, w wyniku których miał miejsce nielegalny handel bronią na granicy z Senegalem, wykorzystywany przez rebeliantów z Casamance¹⁹. W odpowiedzi, generałowi Mané udało się zmobilizować blisko 1500 weteranów wojny o niepodległość, którzy poparli go w liście otwartym, deklarując, że ich celem jest przeszkodzenie João Bernardo Veiirze w zorganizowaniu kolejnego zamachu stanu (nawiązując do tego, przeprowadzonego w 1980 r.).

bójcze oraz taktykę spalonej ziemi. MFDC oskarża się również o rabunki z bronią w rękę oraz nielegalny handel drewnem, orzechami nerkowca i marihuaną. Choć konflikt ten nie jest w stanie rzeczywiście zagrozić władzom w Dakarze, jest poważnym źródłem niestabilności w południowej części kraju, co ma także konsekwencje ekonomiczne. Do początku lat 80-tych XX w. tereny Casamance były najbardziej rozwiniętymi rolniczo w państwie, do tego stopnia, iż przyciągały osadników z innych części kraju, ponadto, był to region atrakcyjny turystycznie. W 2004 r. liczbę ofiar śmiertelnych konfliktu szacowano na 3-5 tys. Dla senegalskich władz, w związku z faktem, iż regiony wchodzące w skład historycznego Casamance graniczą bezpośrednio z Gwineą Bissau, kwestia postawy sąsiada wobec toczącego się tuż za granicą konfliktu zawsze była istotna. Pewną nadzieję na jego zakończenie daje ogłoszone w kwietniu 2014 r. jednostronne zawieszenie broni i gotowość kontynuowania rozmów przez frakcję MFDC, która nie przystąpiła do wcześniejszego porozumienia pokojowego z senegalskim rządem w 2004 r. Po bissauskiej stronie granicy jeszcze kilka lat temu wciąż ukrywało się wielu bojowników MFDC (brak jest wiarygodnych informacji jak sytuacja wygląda obecnie). P.D. Williams, *War and Conflict in Africa*, Cambridge/Malden, MA 2012, s. 106-108; *Senegal's Casamance MFDC rebels declare a ceasefire*, BBC News, 30.04.2014, <http://www.bbc.com/news/world-africa-27221999> (21.07.2015); C. Châtelot, *Boundaries of Casamance remain blurred after 30 years of conflict*, „The Guardian”, 19.06.2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/jun/19/casamance-guinea-bissau-gambia-senegal> (22.07.2017). Zob. J.-C. Marut, *Le conflit de Casamance. Ce qui disent les armes*, Paris 2010; J. Tomàs, *Resolución de «pequeños» conflictos en zonas de «grandes» conflictos. Una aproximación desde la antropología a las nociones endógenas de paz en Casamance (Senegal)*, „Vegeta. Anuario de la Facultad de Geografía e Historia”, nr 14, 2014, s. 155-184.

¹⁹ W innej wersji tej historii Ansumane Mané był bezpośrednio oskarżany o sprzedaż broni separatystom z Casamance. J. Einarsdóttir, *Partnership and State Fragility: Guinea-Bissau a Case Study*, [w:] *Current Challenges to Peacebuilding Efforts and Development Assistance*, red. K. Pędziwiatr, P. Kugiel, A. Dańda, Kraków 2011, s. 99.

Można przypuszczać jednak, że przyczyny wybuchu konfliktu były bardziej złożone, zwłaszcza, że kwestia przemytu broni do Casamance wyszła na jaw pięć miesięcy przed wybuchem wojny.

Początkowo poparcia dla Mané udzielali jedynie żołnierze zgrupowani w najważniejszych koszarach wojskowych, ale kiedy dwa dni po wybuchu rebelii, 9 czerwca 1998 r., do kraju wkroczyły obce wojska (w pierwszych dniach w liczbie 1700 żołnierzy – w trakcie wojny liczba ta zwiększyła się trzykrotnie) – z Senegalu²⁰ i Gwinei²¹, nowoutworzoną juntę wojskową poparła większość bissauskich żołnierzy i duży odsetek cywili. Obca interwencja doprowadziła do politycznej izolacji prezydenta Vieira. Trwający 11 miesięcy konflikt miał w większości miejski charakter, a walkę toczyli przeszkoleni żołnierze (również wspomniani weterani wojny narodowowyzwoleńczej), choć, co należy zauważyć, udział brała też znacząca liczba ochotników, głównie ludzi młodych. Tocząca się wojna była postrzegana w kategoriach obrony suwerenności państwa, a patriotyczne nastroje podsycaly okrucieństwa, których dopuszczali się żołnierze interweniujących wojsk²². Koniec konfliktu w maju 1999 r. był wynikiem mediacji i rozmów prowadzonych pod egidą Wspólnoty Gospodarczej Państw Afryki Zachodniej (ang. *Economic Community of West African States*, ECOWAS) oraz Wspólnoty Państw Portugalskojęzycznych (port. *Comunidade dos Países de Língua Portuguesa*, CPLP). Konflikt nabral już wówczas wagi regionalnej i obu organizacjom zależało na uspokojeniu sytuacji. W konsekwencji tych wydarzeń, mimo podpisanych porozumień i powołania rządu jedności narodowej, prezydent Vieira został obalony, a następnie udał się na emigrację do Portugalii. W międzyczasie powstał nowy rząd tymczasowy, który rozpoczął przygotowania do wyborów, zaś Rada Bezpieczeństwa ONZ zdecydowała się na utworzenie misji politycznej mającej pomóc w budowaniu pokoju oraz ułatwić przeprowadzenie zaplanowanych wyborów – United Nations Peacebuilding Support Office in Guinea-Bissau (UNOGBIS). W kraju stacjonowały również siły ECOMOG (Economic Community of West African States Monitoring Group) - ECOMOG Mission to Guinea-Bissau²³.

²⁰ W ramach tzw. Operacji "Gabou". V. Foucher, *Le Sénégal de Wade Face à la Guinée-Bissau: Pays-frère, Tuteur ou Hégémon?*, South African Foreign Policy and African Drivers Programme, Occasional Paper no. 139, South African Institute of International Affairs, April 2013, s. 5.

²¹ J. Einarsdóttir, powołując się na *UN and Conflict Monitor* z 2000 r. wskazuje, iż zarówno Senegal, jak i Gwinea zostały zachęcone do udzielenia militarnego wsparcia Vieira przez Francję. J. Einarsdóttir, *op. cit.*, s. 99.

²² M. Padrão Temudo, *From 'People's Struggle' to 'This War of Today': Entanglements of Peace and Conflict in Guinea-Bissau*, „Africa”, t. 78, nr 2, 2008, s. 249-254.

²³ J. Einarsdóttir, *op. cit.*, s. 99; C.I. Obi, *Economic Community of West African States on the Ground: Comparing Peacekeeping in Liberia, Sierra Leone, Guinea Bissau, and Côte D'Ivoire*, „African Security”, t. 2, z. 2-3, 2009, s. 126-128; *UNIOGBIS. United Nations Integrated Peacebuilding Office in Guinea-Bissau. Background*, <https://uniogbis.unmissions.org/en/background> (23.07.2017).

Czas Balantów

W wyborach prezydenckich w styczniu 2000 r. zwyciężył Kumba Ialá. Dwa miesiące wcześniej, w wyborach do Narodowego Zgromadzenia Ludowego (port. *Assembleia Nacional Popular da Guiné-Bissau*), zwycięstwo odnotowało także jego ugrupowanie - Partia na rzecz Odnowy Społecznej (port. *Partido para a Renovação Social*, PRS). Rządy Iali również zakończyły się zamachem stanu, tym razem bezkrwawym, przeprowadzonym w 2003 r. przez gen. Veríssimo Correia Seabrę²⁴, oskarżającego urzędującego prezydenta o nadużycia władzy, przeprowadzanie arbitralnych aresztowań oraz o oszustwa wyborcze²⁵. Przypadek Kumby Iali jest o tyle ciekawy, iż ukazuje kontekst etniczny walki o władzę na bissauskiej scenie politycznej. Ialá wywodził się z największej grupy etnicznej zamieszkującej Gwineę Bissau – Balanta, stanowiącej ponad jedną czwartą populacji (28%)²⁶ kraju. Ludność Balanta, tradycyjnie zajmująca się uprawą ryżu i wypasem bydła, kierowała się w swej strategii politycznej i społecznej przesłankami izolacjonistycznymi. Przez wieki opierała się islamizacji, a po przybyciu Portugalczyków w XV w. również okcydentalizacji, co objawiało się, m.in. odmową posyłania dzieci do szkół. Z tego powodu, Balantowie byli często postrzegani przez społeczeństwo bissauskie jako „zacofani” i „wojowniczy”. Mimo to, jako jedni z pierwszych przyłączyli się do walki antykolonialnej, co miało również konsekwencje dla ich późniejszej aktywności politycznej. Amílcar Cabral kładł nacisk na edukację i organizował szkoły nie tylko dla dzieci, ale również dla swoich żołnierzy. W ten sposób wracający do domu po zakończeniu konfliktu Balantowie byli już wyedukowanymi i świadomymi politycznie obywatelami. W 1994 r. w pierwszych wielopartyjnych wyborach prezydenckich i parlamentarnych wzięła udział wspomniana Partia na rzecz Odnowy Społecznej (PRS), założona głównie z myślą o wyborcach Balanta, których znaczna część bezpośrednio angażowała się w kampanię wyborczą stojącego na czele ugrupowania Kumby Iali. Pełny sukces partia ta odniosła jednak dopiero po wojnie domowej, kiedy Kumba Ialá zwyciężył

²⁴ A. Adebajo, *Building Peace in West Africa: Liberia, Sierra Leone and Guinea-Bissau*, Boulder, Colorado 2002, s. 111-115.

²⁵ Veríssimo Correia Seabra assume liderança em Guiné-Bissau, „Correio da Manhã”, 14.09.2003, http://www.cmjornal.xl.pt/cm_ao_minuto/detalhe/verissimo-correia-seabra-assume-lideranca-em-guine-bissau.html (17.07.2015).

²⁶ Gwineę Bissau zamieszkuje ponad 20 różnych grup etnicznych. Pięć największych grup to: Balanta (28%), Fulbe (23%), Mandinka (13%), Mandzako (11%), oraz Pepel (7%). E. Gacitua-Mario, S. Aasland, H. Nordang, Q. Wodon, *Institutions, Social Networks, and Conflicts in Guinea-Bissau. Results from a 2005 Survey*, [w:] *Conflict, Livelihoods, and Poverty in Guinea-Bissau*, red. B. Bou-bacar-Sid, E. G. E. Creppy, E. Gacitua-Mario, Q. Wodon, World Bank Working Paper, nr 88, Washington D.C. 2007, s. 24. Interesującym antropologicznym studium dotyczącym trzech z czterech największych grup etnicznych zamieszkujących Gwineę Bissau (Balantów, Mandinków i Mandzaków) jest praca M. Brzezińskiej, *Kontrakt z duchami. Czary i religia w Gwinei Bissau*, Sopot 2014.

w wyborach prezydenckich. Tym samym, grupa etniczna przez lata trzymająca się z dala od życia politycznego, okazała się główną siłą polityczną kraju. Rozpoczął się wówczas proces przez niektórych badaczy nazywany „balantyzacją aparatu państwowego” (ang. *the Balantization of the state apparatus*). Rządy PRS okazały się jednak niewiele różnić od wcześniejszych wieloletnich rządów PAIGC: ciągłe zmiany na stanowiskach ministrów, oskarżenia o korupcję, próba obalenia prezydenta w drodze zamachu stanu (przeprowadzonego przy poparciu części liderów PRS) oraz zabójstwa dwóch szefów sił zbrojnych, sprawiły, iż w wyborach parlamentarnych w 2004 r. po obaleniu Iali do władzy powróciła PAIGC²⁷.

Powrót Prezydenta Vieira

Po sześciu latach wygnania, do kraju powrócił Nino Vieira i startując jako niezależny kandydat, w 2005 r. wygrał po raz drugi w swej karierze wybory prezydenckie²⁸. Fakt zdobycia władzy w sposób demokratyczny nie zmienił jednak sytuacji w kraju, który wciąż doświadczał poważnych problemów, takich jak: korupcja, niestabilność sceny politycznej, wysoka stopa bezrobocia, skrajne ubóstwo obywateli oraz obecność na terytorium Gwinei Bissau podmiotów zaangażowanych w międzynarodowy handel narkotykami, wykorzystujących kraj jako ważny punkt przeładunkowy²⁹. Vieira wkrótce po objęciu władzy powrócił do autorytarnego stylu sprawowania rządów, zastraszając i prześladując politycznych oponentów. W kwietniu 2007 r. w niewyjaśnionych okolicznościach został zamordowany cieszący się społeczną sympatią szef bissauskiej marynarki – Mohamed Lamine Sanha. Jego śmierć wywołała protesty na ulicach Bissau, które wysłana przez Vieirę policja stłumiła z użyciem siły. Popularność prezydenta stopniowo

²⁷ M. Padrão Temudo, *From the Margins of the State to the Presidential Palace: The Balanta Case in Guinea-Bissau*, „African Studies Review”, t. 52, September 2009, nr 2, s. 48-50, 52-54, 57-58.

²⁸ Tym razem również decydujący głos mieli Balantowie, ich kandydat – Kumba Ialá został wykluczony z drugiej tury wyborów (oficjalnie, przeciwko czemu protestował, z powodu zajęcia trzeciego miejsca w pierwszej turze), ale pozostając głównym liderem Balanta, wykorzystując swój autorytet, zdołał przekonać swoich wyborców do oddania głosu na Vieirę. Na korzyść Vieiry przemawiało też pokutujące wśród Balantów – silnie przywiązanych do swoich wierzeń, przekonanie, iż konkurujący z Vieirą w drugiej turze kandydat PAIGC - Malam Bacai Sanhá, będzie próbował zmusić ludność nie-muzułmańską do przejścia na islam. Bacai Sanhá był muzułmaninem, a przed wyborami prezydenckimi dopuścił się paru obrażających komentarzy pod adresem ludności niemuzułmańskiej. Co ciekawe, po wyborach prezydenckich z 2005 r., Kumba Ialá udał się do Maroka, gdzie studiował język arabski, a po powrocie do kraju w 2008 r. zorganizował swoją publiczną konwersję na islam w mieście Gabu – historycznej stolicy Imperium Fulbe. Najprawdopodobniej była to jedno z wielu politycznych posunięć Iali, mających na celu powrót do władzy. *Ibidem*, s. 58-59.

²⁹ J. Mormul, *Conflict Prevention in a Failed State: Guinea-Bissau and the International Peace and Prosperity Project*, [w:] *The Changing Places and Faces of War*, red. S. Wagner, P.M. Kreuter, Oxford 2014, s. 22-24.

malą, ale nikt chyba jednak wtedy jeszcze nie przypuszczał, że druga demokratyczna kadencja prezydencka będzie dla Vieiry tragiczna w skutkach. W marcu 2009 r. Nino Vieira zginął zamordowany w swojej rezydencji w zamachu, który prawdopodobnie był atakiem odwetowym za wcześniejszą o dobę śmierć jego politycznego rywala, szefa sił zbrojnych gen. Batisty Tagme Na Waie. Oba zabójstwa komentowano później jako „bliźniacze ataki, które usunęły dwie najbardziej wpływowe postacie w najnowszej historii Gwinei Bissau”³⁰. W następstwie tych wydarzeń, w czerwcu 2009 r. miały miejsce spokojne i demokratyczne wybory prezydenckie, wygrane przez Malama Bacai Sanhá, który obiecał, między innymi, śledztwo w sprawie marcowych zabójstw. Jednakże w połowie 2017 r. bezpośrednio przyczyny zamachów oraz to, kto za nie w rzeczywistości odpowiadała pozostają tajemnicą. Bacai Sanhá był jedynym prezydentem Gwinei Bissau, który odszedł ze stanowiska w wyniku naturalnych okoliczności (śmierć z powodu choroby w 2012 r.). Od czasu wprowadzenia systemu wielopartyjnego w 1994 r. ze względu na częste zamachy stanu żadnemu z prezydentów państwa nie udało się dotrwać na stanowisku przez pełną pięcioletnią kadencję.

Zamach stanu z 2012 r.

12 kwietnia 2012 r. wojskowi znowu przejęli władzę w kraju. Tym razem miało to miejsce tuż po pierwszej turze wyborów prezydenckich, w której żaden z kandydatów nie zdobył większości głosów. Wiele z nich oddano na urzędującego premiera – Carlosa Gomesa Júniora³¹. Oficjalnie jako powody przejścia władzy nowa junta podała chęć zapobieżenia obcej interwencji i udaremnienia spisku, który miał na celu zniszczenie bissauskiej armii. Przez „obcą interwencję” wojskowi rozumieli ewentualną interwencję Angoli, bowiem w kraju przebywało wtedy dwustu angolskich oficerów, którzy przez rok poprzedzający wydarzenia pomagali w szkoleniu i reformie bissauskiej armii³². Wojskowy zamach stanu w Gwinei Bis-

³⁰ D. Fistein, *op. cit.*, s. 443, 449, 451. Po tym podwójnym zabójstwie politycznym portugalski dziennik „Correio da Manhã” opublikował anonimowy list-deklarację, w którym jego autorzy twierdzili, że zostali zaproszeni do Gwinei Bissau w 2005 r. w celu prowadzenia interesów związanych z narkobiznesem, wartych 280 mln euro. Jednakże, jak deklarowali, zostali „zdradzeni” przez lokalnych współpracowników, którzy byli im dłuźni 48 mln euro, i którym wypowiedzieli „wojnę”. Wśród opublikowanych nazwisk, znajdował się zarówno Vieira, jak i Na Waie, a także, m.in. Hélder Proença, który w latach 2005-2007 w czasie rządów prezydenta Vieiry sprawował funkcję ministra obrony zginął w czerwcu 2009, rzekomo jako uczestnik domniemanego zamachu stanu w czasie wymiany ognia z żołnierzami wiernymi urzędującemu rządowi. J. Einarsdottir, *op. cit.*, s. 102.

³¹ A. Hirsh, *Guinea-Bissau coup suspected as military seizes parts of capital*, „The Guardian”, 13.04.2012, <http://www.guardian.co.uk/world/2012/apr/13/guinea-bissau-coup-suspected> (2.12.2012).

³² A. Nossiter, *Guinea-Bissau Premier, Election Front-Runner, Is Deposed in a Coup*, „The New York Times”, 13.04.2012, http://www.nytimes.com/2012/04/14/world/africa/guinea-bissau-coup-re-moves-presidential-front-runner.html?pagewanted=all&_r=0 (3.12.2012); *Confusion over Guinea-*

sau miał miejsce wkrótce po podobnym wydarzeniu w innym zachodnioafrykańskim państwie – Mali, gdzie w marcu 2012 r. młodszy oficerowie przejęli władzę, również przed wyborami prezydenckimi – zaplanowanymi na kwiecień 2012 r.³³ W przeciwieństwie jednak do Mali, które przez wiele lat uchodziło za przykładową demokrację w regionie, Gwinea Bissau zawsze była postrzegana jako afrykańska „wyspa” niestabilności, a nie jako przykład do naśladowania. Jakiegokolwiek nie byłyby przyczyny zamachu z 2012 roku, odbił się on echem wśród społeczności międzynarodowej, jak również spotkał ze zdecydowanym stanowiskiem przynajmniej części organizacji międzynarodowych. Unia Afrykańska ze względu na zaistniałe wydarzenia zawiesiła członkostwo Gwinei Bissau w tej organizacji, ECOWAS nałożył sankcje na liderów junty, ONZ obłożył ich zakazem podróży, a Rada Unii Europejskiej dodała do tego zamrożenie środków finansowych osób odpowiedzialnych za zamach³⁴.

Zamach stanu z 12 kwietnia 2012 r. nie doprowadził do wybuchu wojny domowej, niemniej jednak prześladowająca Gwineę Bissau niestabilność polityczna doprowadziła do krwawego epizodu parę miesięcy później. W październiku 2012 r. doszło do ataku na koszary w Bissau, w wyniku którego sześciu nastników poniosło śmierć. Zagraniczni obserwatorzy ocenili ten incydent jako kolejną oznakę słabości instytucji państwowych. Reakcja rządu przejściowego

Bissau PM after 'coup', BBC News, 13.04.2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-17700886> (3.12.2012). Ricardo Soares de Oliveira pisze wprost, że misja Angolczyków w Gwinei Bissau była militarną interwencją mającą na celu wsparcie urzędującego premiera Carlosa Gomesa Júniora. Niemniej jednak oficjalne doniesienia prasowe i komentarze polityków przedstawiały Angolską Misję Wojskową w Gwinei Bissau (port. *Missão Militar Angolana*, MISSANG) jako przedsięwzięcie mające na celu pomoc (również w postaci sprzętu) w modernizacji bissauskiej armii i policji, oraz odbudowie infrastruktury sił zbrojnych (np. koszarów wojskowych). Planowane były również szkolenia bissauskich wojskowych na terenie Angoli. Ostatecznie misja została przerwana, a na początku czerwca 2012 r. Angolczycy wrócili do kraju. R. Soares de Oliveira, *Magnificent and Beggar Land: Angola Since the Civil War*, Oxford 2014, wersja elektroniczna książki (tekst ciągły bez numeracji stron), <https://books.google.pl/books?id=mGJ2CAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false> (29.07.2015); B. Darame, *Missão militar angolana começa a deixar a Guiné-Bissau*, Deutsche Welle, 6.06.2012, <http://www.dw.com/pt/missão-militar-angolana-começa-a-deixar-a-guiné-bissau/a-16005666> (29.07.2015).

³³ W. Lizak, *Kryzys w Mali. Rola afrykańskich sił pokojowych AFISMA*, [w:] *Konteksty bezpieczeństwa w Afryce. Konflikty, wojny, polityki bezpieczeństwa*, red. A. Żukowski, Forum Politologiczne, tom 17, Olsztyn 2014, s. 147-148.

³⁴ *EU imposes sanctions on Guinea-Bissau coup leaders*, BBC News, 3.05.2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-17939776> (3.12.2012); *Guinea-Bissau suspended from African Union*, Al Jazeera English, 17.04.2012, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2012/04/20124171148930754.html> (3.12.2012); *Council Regulation (EU) No 377/2012 of 3 May 2012 concerning restrictive measures directed against certain persons, entities and bodies threatening the peace, security or stability of the Republic of Guinea-Bissau*, EUR-Lex. Access to European Union Law, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012R0377&from=EN> (25.07.2017).

(ustanowionego po zamachu stanu) na to wydarzenie była jednak zaskakująca. Bissauski minister komunikacji Fernando Vaz oskarżył wówczas o zaplanowanie zamachów Portugalie (!). Oskarżenia te Lizbona kategorycznie odrzuciła³⁵. Przyglądając się ówczesnej sytuacji w Gwinei Bissau, wydaje się jednak, że jej liderzy powinni byli martwić się z innych powodów niż domniemany portugalski ślad w październikowych zamachach. Według Rady Bezpieczeństwa ONZ po zamachu stanu z kwietnia 2012 r. przemyt narkotyków w Gwinei Bissau znacząco się nasilił, a coraz częściej byli w niego zaangażowani wysocy rangą oficerowie bissauskiej armii³⁶. Ponadto, w kraju pogarszała się sytuacja bezpieczeństwa, nasilały się również naciski na media, łącznie z zastraszaniem dziennikarzy czy nawet ich aresztowaniem. W rankingu wolności prasy – *Freedom Press Index 2013* przygotowywanym przez międzynarodową organizację pozarządową Reporterzy Bez Granic (fr. *Reporters Sans Frontières*, RSF) Gwinea Bissau została sklasyfikowana na 92. miejscu na 179 ocenianych państw. Był to spadek aż o 17 pozycji w porównaniu z rokiem poprzednim, trudno zatem mówić o przypadku, świadczy to raczej o znaczącym pogorszeniu się sytuacji dziennikarzy i ograniczeniu wolności prasy.

W związku z międzynarodowymi sankcjami, jak i ogólnie trudną sytuacją gospodarczą państwa, rząd nie był w stanie na bieżąco wypłacać pensji, toteż co jakiś czas wybuchały strajki: urzędników publicznych, nauczycieli, pracowników służby zdrowia, sektora telekomunikacyjnego. Coraz większe niezadowolenie społeczne wzbudzała również wzrastająca korupcja, od której kraj nie był wolny i wcześniej, niemniej jednak ilość wymuszeń płatności przez policję na samowolnie konstruowanych blokadach drogowych przekroczyła znane wcześniej Bissauczykom rozmiary. Nie pomogły dymisje szefostwa policji drogowej ani zapewnienia władz o staraniach mających na celu przeciwdziałanie temu procederowi. Wzrost poziomu korupcji znalazł również odzwierciedlenie w rankingu *Corruption Perceptions Index 2013* organizacji Transparency International, w którym Gwinea Bissau zajęła 163. miejsce (na 177 państw), co oznaczało spadek ze 154. pozycji w porównaniu z rokiem 2012³⁷.

³⁵ *Six killed in Guinea-Bissau gunbattle - sources*, BBC News, 22.10.2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-20022211> (6.05.2013); U. Djau, *6 killed in attack on Guinea-Bissau military barracks*, CNN, 22.10.2012, <http://edition.cnn.com/2012/10/22/world/africa/guinea-bissau-unrest/> (29.07.2015).

³⁶ *Guinea-Bissau drug trade rises since coup*, BBC News, 31.07.2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-19060861> (6.05.2013).

³⁷ C. Kohl, *Guinea-Bissau*, [w:] *Africa Yearbook. Politics, Economy and Society South of the Sahara in 2013*, red. A. Mehler, H. Melber, K. van Walraven, Leiden/Boston 2014, s. 107-113; *Press Freedom Index 2013*, Reporters Without Borders, http://en.rsff.org/spip.php?page=classement&id_rubrique=1054 (21.07.2015); *Corruption Perceptions Index 2013*, Transparency International, <https://www.transparency.org/cpi2013/results> (21.07.2015).

Zwrot w sytuacji politycznej Gwinei Bissau po zamachu z 2012 r. miał miejsce po negocjacjach między różnymi ugrupowaniami politycznymi prowadzonych pod egidą ECOWAS, których wynikiem było porozumienie, zakładające powrót do demokratycznego procesu wyborczego do końca 2013 r. Ze względów logistycznych i finansowych okazało się to jednak niemożliwe. Ostatecznie nowe wybory przeprowadzono w kwietniu i maju 2014 r. W wyborach parlamentarnych zwyciężyła PAIGC, zdobywając 57 ze 102 mandatów, tuż za nią uplasowała się PRS z 41 miejscami w parlamencie. Wybory prezydenckie okazały się zwycięskie również dla kandydata PAIGC – José Mário Vazy, który wygrał drugą turę, zdobywając 61,9% głosów. Domingos Simões Pereira z PAIGC otrzymał misję stworzenia rządu, do którego włączono również członków PRS i innych partii mniejszościowych, które znalazły się w parlamencie³⁸. Tym sposobem, kryzys polityczny w Gwinei Bissau dwa lata po zamachu stanu został zażegnany, a legitymizacja władzy i porządek konstytucyjny przywrócone. Rozpoczęto również reformę bissauskiej armii. Ten wysiłek i pierwsze sukcesy zostały docenione i w lipcu 2014 r. Rada Europejska zawiesiła środki ograniczające współpracę z Gwineą Bissau (wprowadzone obok wspomnianych sankcji po zamachu stanu z kwietnia 2012 r.), by ostatecznie w marcu 2015 r. je uchylić³⁹.

Upadłe narkopaństwo?

Najnowsza historia Gwinei Bissau wydaje się realizacją powtarzającego się scenariusza niezliczonych zamachów stanu i wybuchów politycznej przemocy. W scenariuszu tym w ostatniej dekadzie miał miejsce dodatkowy zwrot, który przyczynia się do politycznej niestabilności państwa – wspomniany już rozwój narkobiznesu. Według *World Drug Report 2010*, przygotowanego przez Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przemoczości (ang. *United Nations Office on Drugs and Crime*, UNODC) Gwinea Bissau stała się ważnym punktem przelotowym w handlu kokainą na trasie przemytu z Kolumbii do Europy i Azji⁴⁰.

³⁸ Y. Arvanitis, *Guinée-Bissau 2015*, „Perspective économiques en Afrique”, Banque africaine de développement, 2015, s. 11.

³⁹ *Gwinea Bissau: UE znosi ograniczenia dotyczące współpracy*, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, komunikat prasowy 149/15, 24.03.2015, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2015/03/24-guinea-bissau-eu-lifts-restrictions-on-cooperation/> (21.07.2015). Organizację i przeprowadzenie wyborów, a tym samym powrót na ścieżkę konstytucyjną pochwalił również Sekretarz Generalny ONZ Ban Ki-Moon, apelując jednocześnie do wszystkich bissauskich partii politycznych o rozwiązywanie ewentualnych zażaleń dotyczących przebiegu wyborów przy pomocy oficjalnych kanałów i procedur. *Security Council, Ban commend Guinea-Bissau as electors count ballots*, UN News Centre, 19.05.2014, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=47834#VbAE2NC8ld8> (22.07.2015).

⁴⁰ Zob. J. Mormul, *Przemyt narkotyków a zagrożenie bezpieczeństwa państw Afryki Zachodniej. Casus Gwinei Bissau*, [w:] *Konteksty bezpieczeństwa w Afryce. Konflikty, wojny, polityki bezpie-*

Z tego powodu, w zagranicznej prasie zaczęto ją określać mianem „narkopaństwa w stanie rozkładu” albo „pierwszego narkopaństwa Afryki”⁴¹. Taką opinię możemy znaleźć również w raporcie *Guinea-Bissau: in need of a state*, opublikowanym w lipcu 2008 r. przez International Crisis Group, w którym czytamy: „Istnieje poważne zagrożenie, że Gwinea Bissau stanie się narkopaństwem, ‘ziemią niczyją’ w sensie politycznym i administracyjnym, atrakcyjną dla sieci przemytniczych i terrorystycznych regionu Maghrebu”⁴². W podobnym mało optymistycznym tonie utrzymany jest raport Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości z listopada 2008 r. – *Drug trafficking as a security threat in West Africa*, w którym stwierdzono, iż istnieje realne ryzyko utraty przez Gwineę Bissau suwerenności i integralności terytorialnej na rzecz zagranicznych i krajowych sieci przestępczych⁴³. Opinie takie nasiliły się po marcu 2009 r., kiedy sceną polityczną Gwinei Bissau wstrząsnęły dwa wspomniane już zabójstwa: gen. Batisty Tagme Na Waie oraz prezydenta Nino Vieira. Zabójstwa te interpretowano w kontekście przepychanek i walk na szczytach bissauskiej władzy, mających na celu przejęcie kontroli nad przemytem i handlem narkotykami⁴⁴.

czeństwa, red. A. Żukowski, Forum Politologiczne, tom 17, Olsztyn 2014, s. 97-121; N. Carrier, G. Klantschnig, *Africa and the War on Drugs*, London 2012.

⁴¹ J. Miller, *Drug barons turn Bissau into Africa's first narco-state*, „Belfast Telegraph”, 18.07.2007, <http://www.belfasttelegraph.co.uk/news/world-news/drug-barons-turn-bissau-into-africas-first-narcostate-13459758.html> (17.11.2012); A. Nossiter, *Leader Ousted, Nation Is Now a Drug Heaven*, „New York Times”, 1.11.2012, <http://www.nytimes.com/2012/11/02/world/africa/guinea-bissau-after-coup-is-drug-trafficking-haven.html?ref=adamnossiter> (3.12.2012); E. Vulliamy, *How a tiny West African country became the world's first narco-state*, „The Guardian”, 9.03.2008, <http://www.theguardian.com/world/2008/mar/09/drugstrade> (1.05.2013); A. Smolczyk, *Africa's Cocaine Hub: Guinea-Bissau a 'Drug Trafficker's Dream'*, „Der Spiegel”, 8.03.2013, <http://www.spiegel.de/international/world/violence-plagues-african-hub-of-cocaine-trafficking-a-887306.html> (1.05.2013); F. Relea, *En el corazón del 'narcoestado'*, „El País”, 28.06.2009, [http://elpais.com/diario/2009/06/28/](http://elpais.com/diario/2009/06/28/domingo/1246161153_850215.html) (30.06.2013).

⁴² *Guinea-Bissau: in need of a state*, International Crisis Group, Africa Report nr 142, lipiec 2008, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/africa/west-africa/guinea-bissau/Guinea-Bissau%20In%20Need%20of%20a%20State.pdf> (10.05.2014).

⁴³ *Drug Trafficking as a Security Threat in West Africa*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, November 2008, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Drug-Trafficking-WestAfrica-English.pdf> (20.08.2015).

⁴⁴ A. Neese Bybee, *Narco state or failed state? Narcotics and politics in Guinea-Bissau*, PhD dissertation submitted to School of Public Policy, George Mason University, Fairfax, VA 2011, s. 13, 79, <http://digilib.gmu.edu/dspace/handle/1920/6618> (3.05.2013); L. Polgreen, A. Cowell, *Soldiers Kill Guinea-Bissau's President After Death of Army Chief, Diplomats Say*, „The New York Times”, 2.03.2009, http://www.nytimes.com/2009/03/03/world/africa/03guinea.html?_r=0 (3.05.2013). Jakkolwiek pojawiają się też głosy, iż głównym powodem zabójstw z marca 2009 r. była coraz większa frakcjonalizacja armii oraz trwające właściwie od uzyskania niepodległości walki na szczycie władzy. D. Kohnert, *Democratisation via elections in an 'African narco-state'? The case of Guinea-*

David Fistein wskazuje na trzy kluczowe elementy odpowiedzialne za upadek państwa w Gwinei Bissau. Swój trzyczęściowy model analityczny Fistein rozpoczyna od dziedzictwa instytucjonalnego. W przypadku Gwinei Bissau jest to państwo kolonialne oraz system jednopartyjny. Należy pamiętać, iż portugalskie kolonie w Afryce były jednymi z najbardziej niedofinansowanych i zaniedbanych, ich terytoria zaś przez długi czas postrzegane były przez kolonizatorów jedynie jako źródło surowców, dopiero później, jak miało to miejsce w przypadku Angoli i Mozambiku (ale nie Gwinei Bissau) jako tereny przeznaczone do osadnictwa. Drugim elementem, na który wskazuje Fistein jest dziedzictwo ideologiczne, w tym wypadku chodzi o państwowy socjalizm, który poskutkował eksperymentem socjalistycznym. Na arenie politycznej oznaczało to wprowadzenie wspomnianego systemu jednopartyjnego (z jedyną legalnie działającą partią – PAIGC), który ostatecznie upadł w 1994 r., zaś w obszarze gospodarczym gospodarki centralnie sterowanej, pogłębiającej i tak trudną sytuację gospodarczą Gwinei Bissau w okresie postniepodległościowym⁴⁵. Ostatnim z elementów jest tzw. „dziedzictwo wielkiego lidera” – Amílcaru Cabrala, ojca bissauskiej niepodległości. Według Fisteina te trzy elementy przyczyniają się do długotrwałego wzorca „spersonalizowanej” polityki, która prowadzi do politycznych zawirowań i przemocy⁴⁶, co w konsekwencji uniemożliwia osiągnięcie stabilizacji politycznej i instytucjonalnej.

Kryzysy państwowości a kwestia migracji

Niestabilność sceny politycznej oraz jej podatność na akty przemocy doprowadziła do coraz częstszych ruchów migracyjnych na obszarze Gwinei Bissau, choć nie bez znaczenia są tu także skomplikowane relacje z sąsiednim Senegalem. Migracje ludności z terytorium obecnej Gwinei Bissau nie są oczywiście zjawiskiem nowym, wręcz przeciwnie, datuje się je na co najmniej kilka wieków wstecz. Szczególne miejsce zajmują wśród nich migracje uchodźcze, które uwarunkowane były takimi zjawiskami jak: handel niewolnikami, dżihad, lokalne wojny, czy europejskie kampanie „pacyfikacyjne”. Niemniej jednak, strumień uchodźców zaczął odgrywać większą rolę w bissauskim społeczeństwie począwszy od wojny o niepodległość. Według danych Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczo-

Bissau, GIGA - German Institute of Global and Area Studies/Institute of African Affairs, December 2009, MPRA Paper No. 19109, s. 2-3, 9.

⁴⁵ W konsekwencji epizod socjalistyczny w obszarze gospodarczym skończył się o wiele wcześniej, bo już w 1980 r., kiedy to nie radząc sobie z postępującym kryzysem gospodarczym bissauski rząd zgodził się na program stabilizacyjny zaproponowany przez Bank Światowy i Międzynarodowy Fundusz Walutowy, który cztery lata później przerodził się w program dostosowania strukturalnego i zaowocował reformami w duchu wolnorynkowym. P. Karibe Mendy, R.A. Lobban Jr., *op. cit.*, s. 132.

⁴⁶ D. Fistein, *op. cit.*, s. 443-455.

nych ds. Uchodźców (ang. *United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR*) w czasie trwającego blisko 11 lat konfliktu około 50 tys. Bissauczyków znalazło schronienie w Senegalu, głównie na obszarze Casamance. Kolejne kilkadziesiąt tysięcy uciekło do Gwinei oraz Gambii. Po zakończeniu wojny i uzyskaniu przez Gwineę Bissau niepodległości, około 100 tys. uchodźców powróciło do swoich domów, ale część zdecydowała się pozostać w Gambii i Senegalu, głównie z przyczyn ekonomicznych, jak również ze względu na lepszy system szkolnictwa⁴⁷. Lata 80-te XX w. rozpoczęła rebelia w Casamance, co z kolei zaowocowało strumieniem uchodźców płynącym w odwrotną stronę – Gwinea Bissau stała się schronieniem dla tysięcy Senegalczyków. W szczytowym okresie tej migracji, w 1994 r., ich liczba wynosiła ponad 23,5 tys. osób. Liczba uchodźców przybywających na terytorium Gwinei Bissau dodatkowo wzrosła jeszcze w dekadzie lat 90-tych, w związku z wybuchami nowych konfliktów w Afryce Zachodniej: wojnami w Liberii (1989-1996, 1999-2003) oraz w Sierra Leone (1991-2002). Sytuacja ta zmieniła się wraz z wybuchem wojny w samej Gwinei Bissau. Według danych UNHCR w 1998 r. liczba uchodźców z Senegalu drastycznie spadła (z ponad 15 tys. rok wcześniej do niecałych 6 tys.). Jako że wojna miała charakter miejski i ograniczała się właściwie do okręgu stołecznego miasta Bissau, spadek ten dotyczył głównie uchodźców zamieszkujących stolicę. Konflikt kosztował życie około dwóch tysięcy Bissauczyków, 400 tys. musiało opuścić swe domy, stając się osobami wewnątrznie wysiedlonymi (ang. *Internally Displaced Persons, IDPs*)⁴⁸, zaś kolejne pięć tysięcy szukało schronienia poza granicami kraju⁴⁹ – w większości w państwach sąsiednich: Senegalu i Gwinei, a także w Gambii i Republice Zielonego Przylądka. Z tej liczby około tysiąc osób uciekło do Europy (głównie Portugalii

⁴⁷ P. Karibe Mendy, R.A. Lobban Jr., *op. cit.*, s. 354-356.

⁴⁸ Marina Padrão Telmudo i Ulrich Schiefer podają liczbę 200 tys. osób wewnątrznie wysiedlonych, również wskazując, iż była to ludność miejska, która szukała schronienia na terenach wiejskich. Zazwyczaj przyjmowana była bezinteresownie przez tamtejszych mieszkańców, co było często dla nich również wyzwaniem, np. w 1998 r. południowe regiony Gwinei Bissau prześladowały susze, stąd też występowały na tym obszarze niedobory pożywienia. M. Padrão Telmudo, U. Schiefer, *Disintegration and Resilience of Agrarian Societies in Africa – the Importance of Social and Genetic Resources. A Case Study on the Reception of Urban War Refugees in the South of Guinea-Bissau*, [w:] *Global Forces and Local Life-Worlds: Social Transformations*, red. U. Schuerkens, London 2003, s. 196-200.

⁴⁹ Inne szacunki mówią nawet o 7 tys. Bissauczyków, którzy opuścili wówczas kraj, podkreśla się również, że w większości były to zazwyczaj osoby dobrze wykształcone, tym samym osłabiło to jeszcze bardziej i tak dość ograniczony kapitał ludzki państwa. B. Boubacar-Sid, Q. Wodon, *Conflict, Growth, and Poverty in Guinea-Bissau*, [w:] *Conflict, Livelihoods, and Poverty in Guinea-Bissau*, red. B. Boubacar-Sid, E.G.E. Creppy, E. Gacitua-Mario, Q. Wodon, World Bank Working Paper, no. 88, Washington D.C. 2007, s. 14.

i Francji)⁵⁰. Większość uchodźców, która przebywała na terenie regionu Afryki Zachodniej została repatriowana po zakończeniu konfliktu. Po uspokojeniu sytuacji i nastaniu pokoju, Gwinea Bissau znów zaczęła być państwem docelowym dla uchodźców z regionu, choć na mniejszą niż dotychczas skalę. W latach 2000-2010 w Gwinei Bissau przebywało ponad 7,5 tys. uchodźców, z czego 95,5% pochodziło z Senegalu, co związane było z przedłużającym się konfliktem w Casamance. Większość z nich przebywa w północnej części kraju w rejonach przygranicznych. W 1997 r. w wiosce Jolmete w północnozachodnim regionie Cacheu, 40 km od granicy z Senegalem, UNHCR zdecydował się na otwarcie obozu dla uchodźców⁵¹. Niewątpliwie potwierdza to tezę o destabilizującym wpływie, zarówno w wymiarze bezpieczeństwa, jak i politycznym i społecznym dysfunkcyjnego sąsiedztwa⁵² – w tym wypadku obszaru Casamance – jednego z najbardziej zaniedbanych i niedofinansowanych w obrębie senegalskiego państwa, a przy tym wciąż nie do końca bezpiecznego⁵³.

⁵⁰ Nie należy zapominać również o właściwie nieustającej od czasu uzyskania niepodległości imigracji ekonomicznej do Europy. Państwami docelowymi dla Bissauczyków były Francja, Hiszpania i Portugalia, przy czym począwszy od drugiej połowy lat 80-tych przez całe lata 90-te XX w. strumień migracji nasilił się w kierunku tej ostatniej. Głównymi grupami etnicznymi udającymi się na imigrację zarobkową były Mandinka i Mandżako, które mają za sobą również długą tradycję migracji głównie do sąsiedniego Senegalu sięgającą XVIII-XIX w., choć z biegiem czasu migracja ta stawała się coraz bardziej etnicznie różnorodna. F.L. Machado, *Da Guiné-Bissau a Portugal: Luso-Guineenses e Imigrantes*, „Sociologia, Problemas e Práticas”, 1998, nr 26, s. 9-56; F.L. Machado, *Subsídios para o Estudo do Movimento Migratório na Guiné-Bissau*, „Soronda. Revista de Estudos Guineenses”, Janeiro 2002, Nova Série, nr 3, s. 29-47.

⁵¹ P. Karibe Mendy, R.A. Lobban Jr., *op. cit.*, s. 354-356.

⁵² Jak zwraca uwagę R. Kłosowicz, w badaniu państw dysfunkcyjnych ważne jest prowadzenie analizy w kontekście regionu, do którego dane państwo przynależy. Położenie w regionie (bądź subregionie) złożonym z państw dysfunkcyjnych (lub posiadających w swoich granicach obszary cechujące się dysfunkcyjnością) sprawia, iż danemu państwu o wiele łatwiej jest popaść w dysfunkcyjność i o wiele trudniej ją przezwyciężyć. R. Kłosowicz, J. Mormul, *Pojęcie dysfunkcyjności państw – geneza i definicje*, [w:] *Państwa dysfunkcyjne i ich destabilizujący wpływ na stosunki międzynarodowe*, red. R. Kłosowicz, Kraków 2013, s. 30-32.

⁵³ Tutaj zdania mogą być podzielone. Abdoulie Janneh – dyrektor wykonawczy Mo Ibrahim Foundation ds. rządów i instytucji w Afryce w rozmowie z Autorką ostrzegał przed wyjazdami do Gwinei Bissau, jak również na terytorium Casamance, twierdząc, że podpisane zawieszenie broni nie gwarantuje bezpieczeństwa i wciąż dochodzi do incydentów z udziałem MFDC, stąd też odradza się jakiegokolwiek podróże drogą lądową w tym rejonie. Z drugiej strony w czasie badań terenowych w lipcu 2016 r. w Ziguinchor – historycznej stolicy Casamance (dziś ośrodek administracyjny regionu Ziguinchor), Autorka miała okazję zaobserwować spokojną egzystencję prowincjonalnego afrykańskiego miasta, potrzebującego często podstawowej infrastruktury, niemniej jednak starającego się zrewitalizować lokalną turystykę. Również pogranicze senegalsko-bissauskie, choć często negatywnie przedstawiane w zagranicznych mediach, prezentowało się spokojnie. Otwarta granica jest źródłem dochodu dla lokalnej ludności po obu jej stronach – kwitnie drobny handel oraz usługi transportowe (połączenie Ziguinchor-Bissau to głównie siedmioosobowe minivany oraz niższego standardu minibusy). Jak wynika z rozmów przeprowadzonych przez Autorkę dla mieszkańców Zi-

Wyzwania i perspektywy rozwoju

Funkcjonalności bissauskiego państwa z pewnością nie pomaga fakt, iż Gwinea Bissau jest jednym z najbiedniejszych państw świata. W licznych zestawieniach sporządzanych przez różnego typu organizacje (MFW, Bank Światowy, CIA) kraj jest umiejscawiany w ostatniej dziesiątce. Dwie trzecie populacji żyje poniżej progu ubóstwa, zaś średni dochód na osobę to około 300 dolarów rocznie. Podstawą gospodarki jest rolnictwo, przy czym gospodarka Gwinei Bissau uzależniona jest od jednego dobra eksportowego: orzechów nerkowca. Według danych z 2012 r. eksport orzechów nerkowca jest źródłem 98% całości dochodów z eksportu oraz 17% dochodów budżetowych, tymczasem same uprawy nerkowca zajmują 5% powierzchni państwa. Orzechy nerkowca uprawiają głównie drobni rolnicy, stąd też wszelkie wahania ceny na rynkach światowych są najbardziej odczuwalne przez małe gospodarstwa rolne, które stanowią aż 80% plantacji nerkowca, a nie przez całość gospodarki krajowej. Większość zbiorów – 95% jest eksportowanych w stanie surowym, głównie do Indii, co z kolei oznacza, że nie inwestuje się w jakąkolwiek linię przetwórczą⁵⁴. Głównym wpływem dochodów budżetowych jest eksport ryb⁵⁵. Niestety w rzeczywistości ogranicza się on do przyznawania licencji statkom pływającym pod obcymi banderami, które prowadzą połowy na wodach należących do Gwinei Bissau. Swój połów jednak wyładowują gdzie indziej, pozabawiając tym samym mieszkańców kolejnego ewentualnego źródła dochodów, np. poprzez możliwość zatrudnienia w sektorze przetwórczym, gdyby takowy istniał lub gdyby ci, którzy otrzymują koncesję chcieli w niego zainwestować.

Poważnym problemem jest także zniszczona i przestarzała, a często wręcz nieistniejąca, infrastruktura techniczna i transportowa. W nową infrastrukturę się nie inwestuje, co powoduje, że sytuacja na tym polu staje się coraz bardziej dramatyczna. Od 2009 r. coraz częściej pojawia się obawa, że kraj może stracić bezpośredni dostęp do handlu morskiego, ze względu na zły stan i postępującą degradację portu w Bissau⁵⁶. Powszechnym problemem są również braki w dostawach elektrycz-

guinchor stołeczne Bissau jest najbliższą osiągalną „metropolią”, a jego mieszkańcy postrzegani są jako bardziej zamożni, posiadający lepsze samochody, mający żyłkę do interesów. Wywiad Autorki z A. Jannehem, dyrektorem wykonawczym Mo Ibrahim Foundation ds. rządów i instytucji w Afryce, Mo Ibrahim Foundation, Dakar Office, 25.07.2016, Dakar, Senegal; Rozmowy i obserwacje Autorki w czasie badań terenowych, lipiec 2016 r., Ziguinchor, Senegal.

⁵⁴ P. Karibe Mendy, R.A. Lobban Jr., *op. cit.*, s. 25.

⁵⁵ Warto przy tym podkreślić, że większość wydatków budżetowych przeznaczana jest na płace dla funkcjonariuszy publicznych (75%), co wraz z dużym zadłużeniem zagranicznym dodatkowo obciąża bissauskie finanse. Z kolei nieregularność w wypłacie wynagrodzeń sektorowi publicznemu, w tym w szczególności wojskowemu, przyczyniała się w przeszłości do poważnych perturbacji politycznych. K.R. Rizzi, *A instabilidade continua na Guiné-Bissau*, „Boletim Meridiano 47”, nr 117, 2010, s. 24.

⁵⁶ Zdają się potwierdzać to również obserwacje poczynione przez Autorkę w lipcu 2016 r., choć, co ciekawe, port w Bissau jest akurat przykładem elementu infrastruktury, którego renowacja i uno-

2. Zaniedbany port w Bissau z dość emblematyczną tabliczką („Nie wolno oddawać moczu i wyrzucać śmieci”) (fot. J. Mormul)

ności oraz stojąca na wyjątkowo niskim poziomie służba zdrowia, funkcjonująca często jedynie dzięki pomocy zagranicznej⁵⁷.

Wśród prób poprawy sytuacji gospodarczej Gwinei Bissau zwraca uwagę możliwość wykorzystania przynależności Gwinei Bissau do UEMOA, która mogłaby

wocześnie zostało przeprowadzone – w ramach projektu Bissau Port Project, finansowanego ze środków Międzynarodowego Stowarzyszenia Rozwoju (ang. *International Development Association*, IDA) (jako współsponsory występowali: Kuwait Fund, Saudi Fund, Arab Bank for Economic Development in Africa – BADEA oraz OPEC Fund). W latach 1983-1990 wydano na ten cel 16 milionów USD. Niestety inwestycja ta już została zaprzepaszczonea. *Bissau Port Project*, World Bank, <http://www.worldbank.org/projects/P000979/bissau-port-project?lang=en> (19.07.2015); *Project Completion Report. Guinea-Bissau. Bissau Port Project (Credit 1392-GUB)*, The World Bank Document, Report no. 9901, 16.09.1991, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1991/09/16/000009265_3960925161900/Rendered/PDF/multi_page.pdf (19.07.2015).

⁵⁷ Szpitale w Gwinei Bissau w ok. 90% utrzymywane są ze środków pozabudżetowych, pochodzących m.in. z agend ONZ, Czerwonego Krzyża (szczególnie z oddziału hiszpańskiego organizacji), oraz innych organizacji pozarządowych. Z kolei opieka zdrowotna w więzieniach, aresztach, czy ośrodkach przeznaczonych dla uchodźców organizowana jest jedynie ze środków i dzięki działalności organizacji międzynarodowych i instytucji pozarządowych. Wywiad Autorki z dyrektorem ds. finansowych bissauskiego Czerwonego Krzyża Francisco Pinto Biague oraz referentem ds. mediów Danielem Sanhá, 29.07.2016, Bissau, Gwinea Bissau.

zaowocować w przyszłości ściślejszą współpracą z sąsiadami. Największą przeszkodą w tym wypadku jest jednak niestabilność polityczna państwa oraz związane z nią duże ryzyko inwestycyjne. Ponadto, w warunkach panujących w Gwinei Bissau wprowadzenie w życie jakichkolwiek długoterminowych planów polityki gospodarczej czy rozwojowej jest najczęściej niemożliwe, albowiem cały czas ma miejsce rotacja urzędników i osób na najwyższych stanowiskach państwowych. Zmieniają się one zazwyczaj częściej niż raz w roku. Gwinea Bissau nie jest również miejscem przyjaznym przedsiębiorcom. W rankingu Banku Światowego *Doing Business 2017*, oceniającym regulacje prawne oraz środowisko dla biznesu występujące w danym państwie, Gwinea Bissau uplasowała się na 172. miejscu na 190 analizowanych państw⁵⁸. Biorąc pod uwagę, że w Afryce Zachodniej jest wiele innych potencjalnych lokalizacji znacznie bardziej przyjaznych dla międzynarodowego biznesu, Gwinea Bissau nie ma szans stać się konkurencyjna i przyciągnąć inwestorów⁵⁹.

W ostatnich dwóch dziesięcioleciach nadzieję wzbudzał ewentualny rozwój gospodarki surowcowej. Już od lat 70-tych XX w. wiadomo było, że Gwinea Bissau posiada znaczące złoża boksytów i fosforytów, ale ze względu na niestabilność polityczną, słabą infrastrukturę oraz niskie ceny na rynkach światowych, ich eksploatacja nigdy się nie rozpoczęła. W 1997 r. ziemie bogate w fosforyty, a w 2007 r. te, na których podejrzewano, iż znajdują się złoża boksytów, zostały oddane w tzw. dzierżawę poszukiwawczą, mającą na celu eksplorację terenów surowcowych i rozpoznanie możliwości wydobycia surowców. W związku z niepewną sytuacją polityczną proces ten zaczął się przedłużać. Dodatkowo, w ostatnich latach pojawiły się doniesienia o odkryciu przybrzeżnych złóż ropy naftowej (ich wielkość pozostaje nie do końca oszacowana), którymi zainteresowały się kompanie wydobywcze, nie podjęto jednak żadnych poważniejszych kroków na tym polu⁶⁰. W tej kwestii zasadnicze pytaniem pozostaje także, na ile ewentualna eksploatacja złóż rzeczywiście przyczyni się do poprawy sytuacji gospodarczej Gwinei Bissau, a na ile będzie stanowić kolejny czynnik destabilizujący jej kruchą równowagę polityczną, np. w postaci zjawiska tzw. klątwy surowcowej.

Nadzieję na poprawę sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej Gwinei Bissau niesie ze sobą podjęta próba powrotu do rządów demokratycznych. Demokratyczne wybory z kwietnia i maja 2014 r. były w dużej mierze za-

⁵⁸ *Doing Business 2015. Equal Opportunity for All*, World Bank Group, Washington D.C. 2016, s. 7, <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Report.pdf> (21.07.2017).

⁵⁹ S. Kyle, *Guinea Bissau Primary Commodity Vulnerability*, [w:] *Economics of Africa*, red. E. Aryeetey, S. Devarajan, R. Kanbur, L. Kasekende, Oxford 2014, s. 502-503.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 503-504.

sługą działań ECOWAS. Organizacja namawiała innych aktorów międzynarodowych do uznania rządu przejściowego, kiedy tylko zaistniała nadzieja na przyspieszenie w ten sposób procesu powrotu do demokracji, jak również kontynuowania rozpoczętej po próbie zamachu stanu z 2010 r. reformy sektora bezpieczeństwa (ang. *Security Sector Reform, SSR*)⁶¹. Powrót na drogę porządku konstytucyjnego został doceniony przez międzynarodowych darczyńców, którzy na konferencji w Brukseli 25 marca 2015 r. poświęconej Gwinei Bissau, przyznali na pomoc dla tego państwa miliard dolarów amerykańskich, mimo iż sami przedstawiciele Gwinei Bissau wnioskowali o kwotę znacznie mniejszą (427 mln dolarów)⁶². Jednakże pomoc finansowa to nie wszystko, nawet jeśli wynika z uznania wysiłków Gwinei Bissau w przywróceniu porządku konstytucyjnego. W dłuższej perspektywie konieczne jest skupienie uwagi na zapobieżeniu przyszłym ingerencjom wojska w sprawy polityczne kraju – problemowi, z którym Gwinea Bissau boryka się od uzyskania niepodległości. Bez gruntownej reformy aparatu bezpieczeństwa, Gwinea Bissau w dalszym ciągu będzie narażona na polityczną niestabilność, albowiem strukturalne przyczyny zamachów stanu nie zostały zniwelowane. Chęcią pomocy w tej kwestii wykazały się Angola, Nigeria i Senegal (z wykorzystaniem struktur ECOWAS), a także RPA. Uspokojeniu i poprawie sytuacji miały również służyć stacjonujące na terytorium Gwinei Bissau począwszy od maja 2012 r. siły ECOMIB (ECOWAS Mission in Guinea-Bissau), których wycofywanie rozpoczęło się w czerwcu 2017 r. oraz działalność Zintegrowanego Biura Narodów Zjednoczonych ds. Budowania Pokoju w Gwinei Bissau (United Nations Integrated Peacebuilding Office in Guinea-Bissau, UNIOGBIS)⁶³, którego mandat wciąż

⁶¹ Koncepcja *Security System Reform* pojawiła się po zakończeniu zimnej wojny, m.in. w kontekście przemian doświadczanych w Europie Wschodniej. Nie istnieje jej jedna powszechnie akceptowana definicja, niemniej jednak najogólniej rzecz ujmując, przyjmuje się, iż chodzi o złożone zadanie przekształcenia sektora bezpieczeństwa, tj. organizacji i instytucji zapewniających państwu i jego obywatelom ochronę przed zagrożeniami, w profesjonalnych, efektywnych, działających zgodnie z prawem, apolitycznych i odpowiedzialnych aktorów społecznych. S. McFate, *Securing the Future: A Primer on Security Sector Reform in Conflict Countries*, United States Institute of Peace Special Report, no. 209, September 2008, s. 1, <http://www.usip.org/sites/default/files/resources/sr209.pdf> (19.07.2015); G. Plácido dos Santos, *Elections in Guinea-Bissau: A Roadmap for Restoration of Constitutional Order*, „IPRIS Viewpoints”, nr 139, Instituto Português de Relações Internacionais e Segurança/Portuguese Institute of International Relations and Security, March 2015, s. 1-2, www.ipris.org/php/download.php?fid=783 (17.07.2015); *Will elections bring stability to Guinea-Bissau?*, BBC News, 8.04.2014, <http://www.bbc.com/news/world-africa-26891402> (20.07.2017).

⁶² G. Plácido dos Santos, *A centralidade da geopolítica subsaariana no desenvolvimento e consolidação institucional da Guiné-Bissau*, „IPRIS Comentário”, nr 20, Instituto Português de Relações Internacionais e Segurança/Portuguese Institute of International Relations and Security 1.04.2015, s. 1, <http://www.ipris.org/php/download.php?fid=836> (17.07.2015).

⁶³ Jest to kontynuacja UNOGBIS (od 2009 r.).

3. Siły ECOMIB na ulicy w Bissau – lipiec 2016 r. (fot. J. Mormul)

trwa⁶⁴. Kluczowym momentem było zdymisjonowanie przez nowego prezydenta-elekta, José Mário Vazę, w październiku 2014 r. szefa sił zbrojnych gen. António Indjai – przywódcę puczu wojskowego z kwietnia 2012 r., oskarżanego przez Stany Zjednoczone o udział w procederze przemytu narkotyków oraz sprzedaż broni kolumbijskim kartelom narkotykowym, i zastąpienie go szefem gwardii prezydenckiej gen. Biague Na Ntanem⁶⁵. Istniała obawa, iż takie posunięcie może doprowadzić do niezadowolenia w armii, a w konsekwencji do nowej próby dokonania przewrotu. Nie miało to jednak miejsca, co przyczyniło się do scementowania wprowadzonych w państwie w 2014 r. zmian.

⁶⁴ *Guinée-Bissau: un premier contingent de la Cédéao quitte le pays*, RFI Afrique, 5.06.2017, <http://www.rfi.fr/afrique/20170605-guinee-bissau-ecomib-cedeao-retrait-nigerians-burkinabes-senegalais> (22.07.2017); K. van Walraven, *West Africa*, [w:] *Africa Yearbook. Politics, Economy, and Society South of the Sahara in 2012*, vol. 9, red. A. Mehler, H. Melber, K. van Walraven, Leiden / Boston 2013, s. 55-56; UNIOGBIS. *Zintegrowane Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Budowania Pokoju w Gwinei-Bissau*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/uniogbis.php (23.07.2017); UNIOGBIS. United Nations Integrated Peacebuilding Office in Guinea-Bissau, <https://uniogbis.unmissions.org/en> (23.07.2017).

⁶⁵ *Ibidem*, s. 1-5; *Guinea-Bissau army chief Gen Antonio Indjai sacked*, BBC News, 16.09.2014, <http://www.bbc.com/news/world-africa-29220830> (22.07.2017).

Epilog

Brak interwencji ze strony armii dobrze wroży przyszłości bissauskiej polityki. Jednakże w ostatnich trzech latach stabilizacja polityczna kraju napotyka innego rodzaju problemy, związane z przedłużającym się kryzysem w obrębie partii rządzącej – PAIGC. Prezydent José Mário Vaz przez wiele miesięcy nie potrafił porozumieć się z premierem Domingosem Simões Pereirą, co w konsekwencji, w sierpniu 2015 r. doprowadziło do odwołania przez głowę państwa Simões Pereiry z funkcji premiera i rozwiązania jego gabinetu. W oficjalnym orędziu, prezydent Vaz tłumaczył ten krok nieustającym konfliktem na linii prezydent-premier, grożącym destabilizacją państwa, jednocześnie zarzucając premierowi opieszałość w walce z korupcją i nepotyzmem, brak transparentności w sądownictwie oraz niewłaściwe wykorzystanie środków pochodzących z pomocy zagranicznej⁶⁶. Nowym premierem został Baciro Djá, również wywodzący się z PAIGC (później w związku z akceptacją nominacji został relegowany z partii). Prezydent był zmuszony odwołać go na początku września 2015 r. (zaledwie 20 dni po objęciu przez niego stanowiska i dwa dni po utworzeniu rządu), w związku z niekorzystnym wyrokiem Sądu Najwyższego⁶⁷. Baciro Djá wrócił na stanowisko premiera kilka miesięcy później w maju 2016 r., by w listopadzie 2016 r. znów je stracić, tym razem na rzecz byłego wojskowego i prezydenckiego doradcy Umaro Sissoco Embaló, który został piątym premierem w przeciągu roku⁶⁸. W kraju pogłębiał się kryzys polityczny związany z konfliktem wewnątrz PAIGC, który z jednej strony objawiał się sporem o obsadzenie stanowiska premiera, a z drugiej zamrożeniem kontaktów i współpracy na linii parlament (zdominowany przez PAIGC – frakcję wrogą prezydentowi Vazowi) – prezydent i jego współpracownicy (również wywodzący się z PAIGC). Doprowadziło to do sytuacji, w której przez blisko dwa lata nie udało się przyjąć żadnej ustawy, w tym ustawy budżetowej, a państwo znalazło się nad polityczno-instytucjonalną przepaścią. Nie pomogło podpisanie w październiku 2016 r. porozumienia z Konakry, wynegocjowanego dzięki zaangażowaniu państw ECOWAS, a szczególnie przy-

⁶⁶ *Guinea-Bissau president dismisses government*, Al Jazeera, 13.08.2015, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2015/08/guinea-bissau-president-dismisses-government-150813025611733.html> (21.07.2017); *Guinea-Bissau's President Vaz sacks his government*, BBC News, 13.08.2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-33903396> (21.07.2017).

⁶⁷ Sędziowie orzekli, iż powołanie Djá na to stanowisko odbyło się bez przeprowadzenia właściwych konsultacji z partiami politycznymi w parlamencie, jednocześnie uznając je za niekonstytucyjne. *Guinea-Bissau leader dissolves cabinet after judgement*, Al Jazeera, 10.09.2015, <http://www.aljazeera.com/news/2015/09/guinea-bissau-leader-dissolves-cabinet-judgement-150910150619511.html> (21.07.2017); *Guinea-Bissau's 'unconstitutional' PM Baciro Dja resigns*, BBC News, 9.09.2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-34203240> (21.07.2017).

⁶⁸ *Guinea-Bissau names new prime minister, fifth in nine months*, DW, 19.11.2016, <http://www.dw.com/en/guinea-bissau-names-new-prime-minister-fifth-in-nine-months/a-36448890> (22.07.2017).

4. Transparent pozostały po proteście zawieszony na ogrodzeniu okalającym siedzibę bis-sauskiego Narodowego Zgromadzenia Ludowego (Assembleia Nacional Popular da Guiné -Bissau), lipiec 2016 r. (fot. J. Mormul)

denta Gwinei Alpha Condé⁶⁹. Przewidywało ono potrzebę konsensusu wszystkich stron sporu przy obsadzeniu stanowiska premiera kraju, jak również konieczność powołania rządu o charakterze inkluzywnym, który miałby pozostać u władzy aż do wyborów parlamentarnych zaplanowanych na 2018 r.⁷⁰

W momencie pisania tego artykułu (lipiec 2017 r.) wciąż nie jest oczywiste, w jakim kierunku potoczy się trwający kryzys. Prezydent José Mário Vaz nie wyklucza przyspieszonych wyborów, licząc, iż nowy parlament nie będzie zdominowany przez jego przeciwników z frakcji „parlamentarnej” PAIGC. Trzecią siłą w sporze mogą być coraz częściej wychodzący na ulicę niezadowoleni z przedłużającego się paraliżu władzy obywatele. W lipcu 2017 r. po raz kolejny ulice

⁶⁹ Porozumienie z Konakry było częścią przyjętej 10.09.2016 r. przez ECOWAS mapy drogowej mającej na celu zażegnanie kryzysu politycznego w Gwinei Bissau - *Agreement on the Resolution of the Political Crisis in Guinea Bissau*.

⁷⁰ *Conakry Agreement on the Implementation of the ECOWAS Roadmap for the Resolution of the Political Crisis in Guinea-Bissau*, 14.10.2016, http://www.odemocratagb.com/wp-content/uploads/2016/11/CONAKRY-AGREEMENT-ON-GUINEA-BISSAU_-versao-inglesa.pdf (23.07.2017).

Bissau rozgorzały od ulicznych protestów, przy czym z każdym miesiącem protestujący sprawiają wrażenie coraz lepiej zorganizowanych, głównie w ramach ruchu społecznego *Movimento de Cidadãos Conscientes e Inconformados* (Ruch Świadomych i Niekonformistycznych Obywateli), potocznie nazywanych „Inconformados” (Nonkonformiści)⁷¹.

Z perspektywy ostatnich kilku lat mogłoby się wydawać, iż sytuacja w Gwinei Bissau znacząco się poprawiła i istnieją podstawy do zagwarantowania stabilności politycznej w kraju i poprawnych relacji między rządzącymi a armią. Zaangażowanie w politykę tej ostatniej jest zazwyczaj wskazywane jako podstawowa, strukturalna przyczyna niepozwalająca w latach wcześniejszych na okrzepnięcie ustroju demokratycznego. Z drugiej jednak strony obecny kryzys polityczny wskazuje, iż demokratycznie wybrani rządzący nie potrafią porozumieć się między sobą do tego stopnia, iż w praktyce niemożliwym stało się sprawowanie władzy, a instytucje państwowe zostały sparaliżowane. Najbliższe miesiące do zaplanowanych na kwiecień 2018 r. będą niewątpliwie testem dla kruchej bissauskiej demokracji, przy czym sukcesem, choćby połowicznym, będzie sytuacja, w której mimo paraliżu władzy państwowej, nie dojdzie do wybuchu politycznej przemocy, trzeba bowiem brać pod uwagę fakt, iż bissauskie elity polityczne nie mają pozytywnych wzorców do naśladowania w najnowszej historii kraju, a próby skorzystania z pomocy aktorów zewnętrznych nie przyniosły jak dotąd oczekiwanych rezultatów.

Dr Joanna Mormul – politolog, afrykanistka, iberystka, doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce. Asystent w Katedrze Stosunków Międzynarodowych i Polityki Zagranicznej Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jej zainteresowania badawcze oscylują wokół zagadnień państw upadłych/dysfunkcyjnych, transformacji społeczno-politycznych w społeczeństwach pokonfliktowych, separatyzmów regionalnych oraz społeczeństwa obywatelskiego w państwach Afryki Luzofońskiej, Rogu Afryki i Maghrebu.

⁷¹ N. Haque, *Protesters call for political change in Guinea-Bissau*, Al Jazeera, 8.07.2017, <http://www.aljazeera.com/video/news/2017/07/protesters-call-political-change-guinea-bissau-170708132738862.html> (21.07.2017); *Guiné-Bissau: Inconformados com a crise política não desistem da reivindicação*, DW, 10.07.2017, <http://www.dw.com/pt-002/guin%C3%A9-bissau-inconformados-com-a-crise-pol%C3%ADtica-n%C3%A3o-desistem-da-reivindica%C3%A7%C3%A3o/a-39620343> (20.07.2017); M. Sampaio, *Eleições são “primeiro passo” para resolver crise na Guiné-Bissau*, DW, 27.06.2017, <http://www.dw.com/pt-002/elei%C3%A7%C3%B5es-s%C3%A3o-primeiro-passo-para-resolver-crise-na-guin%C3%A9-bissau/a-39445380> (20.07.2017).

Bibliografia

1. Adebajo A., *Building Peace in West Africa: Liberia, Sierra Leone and Guinea-Bissau*, Boulder, Colorado 2002.
2. Arvanitis Y., *Guinée-Bissau 2015*, „Perspective économiques en Afrique”, Banque africaine de développement, 2015.
3. *Bissau Port Project*, World Bank, <http://www.worldbank.org/projects/P000979/bissau-port-project?lang=en> (19.07.2015).
4. Boubacar-Sid B., Wodon Q., *Conflict, Growth, and Poverty in Guinea-Bissau*, [w:] *Conflict, Livelihoods, and Poverty in Guinea-Bissau*, red. B. Boubacar-Sid, E.G.E. Creppy, E. Gacitua-Mario, Q. Wodon, World Bank Working Paper, no. 88, Washington D.C. 2007.
5. Brzezińska M., *Kontrakt z duchami. Czary i religia w Gwinei Bissau*, Sopot 2014.
6. Carrier N., Klantschnig G., *Africa and the War on Drugs*, London 2012.
7. Chabal P., *Amilcar Cabral: Revolutionary Leadership and People's War*, London 2002.
8. Châtelot C., *Boundaries of Casamance remain blurred after 30 years of conflict*, „The Guardian”, 19.06.2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/jun/19/casamance-guinea-bissau-gambia-senegal> (22.07.2017).
9. *Conakry Agreement on the Implementation of the ECOWAS Roadmap for the Resolution of the Political Crisis in Guinea-Bissau*, 14.10.2016, http://www.odemocratagb.com/wp-content/uploads/2016/11/CONAKRY-AGREEMENT-ON-GUINEA-BISSAU_versao-inglesa.pdf (23.07.2017).
10. *Confusion over Guinea-Bissau PM after 'coup'*, BBC News, 13.04.2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-17700886> (3.12.2012).
11. *Corruption Perceptions Index 2013*, Transparency International, <https://www.transparency.org/cpi2013/results> (21.07.2015).
12. Darame B., *Missão militar angolana começa a deixar a Guiné-Bissau*, Deutsche Welle, 6.06.2012, <http://www.dw.com/pt/missão-militar-angolana-começa-a-deixar-a-guiné-bissau/a-16005666> (29.07.2015).
13. Djau U., *6 killed in attack on Guinea-Bissau military barracks*, CNN, 22.10.2012, <http://edition.cnn.com/2012/10/22/world/africa/guinea-bissau-unrest/> (29.07.2015).
14. *Doing Business 2015. Equal Opportunity for All*, World Bank Group, Washington D.C. 2016, <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Report.pdf> (21.07.2017).
15. *Drug Trafficking as a Security Threat in West Africa*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, November 2008, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Drug-Trafficking-WestAfrica-English.pdf> (20.08.2015).
16. Einarsdóttir J., *Partnership and State Fragility: Guinea-Bissau a Case Study*, [w:] *Current Challenges to Peacebuilding Efforts and Development Assistance*, red. K. Pędziwiatr, P. Kugiel, A. Dańda, Kraków 2011.
17. *EU imposes sanctions on Guinea-Bissau coup leaders*, BBC News, 3.05.2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-17939776> (3.12.2012).
18. *Failed States Index 2006*, The Fund for Peace, <http://www.fundforpeace.org/global/?q=fsi-grid2006> (15.11.2012).

19. *Failed States Index 2013*, The Fund for Peace, <http://fsi.fundforpeace.org/rankings-2013-sortable> (17.07.2015).
20. Fistein D., *Guinea-Bissau: How a Successful Social Revolution Can Become an Obstacle to Subsequent State-Building*, "International Journal of African Historical Studies", t. 44, 2011, nr 3.
21. Forrest J.B., *Guinea-Bissau Since Independence: A Decade of Domestic Power Struggles*, „The Journal of Modern African Studies”, t. 25, 1987, nr 1.
22. Foucher V., *Le Sénégal de Wade Face à la Guinée-Bissau: Pays-frère, Tuteur ou Hégémon?*, South African Foreign Policy and African Drivers Programme, Occasional Paper no. 139, South African Institute of International Affairs, April 2013.
23. *Fragile States Index 2016, Fragile States Index 2017*, The Fund for Peace, <http://fundforpeace.org/fsi/data/> (20.07.2017).
24. Gacitua-Mario E., Aasland S., Nordang H., Wodon Q., *Institutions, Social Networks, and Conflicts in Guinea-Bissau. Results from a 2005 Survey*, [w:] *Conflict, Livelihoods, and Poverty in Guinea-Bissau*, red. B. Boubacar-Sid, E. G. E. Creppy, E. Gacitua-Mario, Q. Wodon, World Bank Working Paper, no. 88, Washington D.C. 2007.
25. Gawrycki M.F., Kurowska J., „Internacjonalistyczne” misje Hawany, [w:] *Kuba i Afryka. Sojusz dla rewolucji*, red. M.F. Gawrycki, W. Lizak, Warszawa 2006.
26. *Guinea-Bissau army chief Gen Antonio Indjai sacked*, BBC News, 16.09.2014, <http://www.bbc.com/news/world-africa-29220830> (22.07.2017).
27. *Guinea-Bissau drug trade rises since coup*, BBC News, 31.07.2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-19060861> (6.05.2013).
28. *Guinea-Bissau leader dissolves cabinet after judgement*, Al Jazeera, 10.09.2015, <http://www.aljazeera.com/news/2015/09/guinea-bissau-leader-dissolves-cabinet-judgement-150910150619511.html> (21.07.2017).
29. *Guinea-Bissau names new prime minister, fifth in nine months*, DW, 19.11.2016, <http://www.dw.com/en/guinea-bissau-names-new-prime-minister-fifth-in-nine-months/a-36448890> (22.07.2017).
30. *Guinea-Bissau president dismisses government*, Al Jazeera, 13.08.2015, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2015/08/guinea-bissau-president-dismisses-government-150813025611733.html> (21.07.2017).
31. *Guinea-Bissau suspended from African Union*, Al Jazeera English, 17.04.2012, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2012/04/20124171148930754.html> (3.12.2012). *Council Regulation (EU) No 377/2012 of 3 May 2012 concerning restrictive measures directed against certain persons, entities and bodies threatening the peace, security or stability of the Republic of Guinea-Bissau*, EUR-Lex. Access to European Union Law, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012R0377&from=EN> (25.07.2017).
32. *Guinea-Bissau*, The World Factbook, Central Intelligence Agency, dane aktualizowane 18.07.2017, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pu.html> (20.07.2017).
33. *Guinea-Bissau: in need of a state*, International Crisis Group, Africa Report nr 142, listopad 2008, [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/africa/west-africa/guinea-bissau/Guinea-Bissau%20In%20Need%20of%20a%20State.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/africa/west-africa/guinea-bissau/Guinea-Bissau%20In%20Need%20of%20a%20State.pdf) (10.05.2014).

34. *Guinea-Bissau's 'unconstitutional' PM Baciro Dja resigns*, BBC News, 9.09.2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-34203240> (21.07.2017).
35. *Guinea-Bissau's President Vaz sacks his government*, BBC News, 13.08.2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-33903396> (21.07.2017).
36. *Guiné-Bissau: Inconformados com a crise política não desistem da reivindicação*, DW, 10.07.2017, <http://www.dw.com/pt-002/guin%C3%A9-bissau-inconformados-com-a-crise-pol%C3%ADtica-n%C3%A3o-desistem-da-reivindica%C3%A7%C3%A3o/a-39620343> (20.07.2017).
37. *Guinée-Bissau: un premier contingent de la Cédéao quitte le pays*, RFI Afrique, 5.06.2017, <http://www.rfi.fr/afrique/20170605-guinee-bissau-ecomib-cedeao-retrait-nigerians-burkinabes-senegalais> (22.07.2017).
38. *Gwinea Bissau: UE znosi ograniczenia dotyczące współpracy*, Rada Europejska/Rada Unii Europejskiej, komunikat prasowy 149/15, 24.03.2015, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2015/03/24-guinea-bissau-eu-lifts-restrictions-on-cooperation/> (21.07.2015).
39. Haque N., *Protesters call for political change in Guinea-Bissau*, Al Jazeera, 8.07.2017, <http://www.aljazeera.com/video/news/2017/07/protesters-call-political-change-guinea-bissau-170708132738862.html> (21.07.2017).
40. Hirsh A., *Guinea-Bissau coup suspected as military seizes parts of capital*, „The Guardian”, 13.04.2012, <http://www.guardian.co.uk/world/2012/apr/13/guinea-bissau-coup-suspected> (2.12.2012).
41. *Historique de l'UEMOA*, Union Economique et Monétaire Ouest Africaine, http://www.uemoa.int/Pages/UEMOA/L_UEMOA/Historique.aspx (17.07.2015).
42. Karibe Mendy P., Lobban Jr. R.A., *Historical Dictionary of the Republic of Guinea-Bissau*, Lanham, Maryland 2013.
43. Kłosowicz R., Mormul J., *Pojęcie dysfunkcyjności państw – geneza i definicje*, [w:] *Państwa dysfunkcyjne i ich destabilizujący wpływ na stosunki międzynarodowe*, red. R. Kłosowicz, Kraków 2013.
44. Kohl C., *Guinea-Bissau*, [w:] *Africa Yearbook. Politics, Economy and Society South of the Sahara in 2013*, red. A. Mehler, H. Melber, K. van Walraven, Leiden/Boston 2014.
45. Kohnert D., *Democratisation via elections in an 'African narco-state'? The case of Guinea-Bissau*, GIGA - German Institute of Global and Area Studies/Institute of African Affairs, December 2009, MPRA Paper No. 19109.
46. Koudawo F., *Histoire et quête de légitimité politique pendant les premières élections pluralistes en Guinée-Bissau*, „Lusotopie”, 1995.
47. Kyle S., *Guinea Bissau Primary Commodity Vulnerability*, [w:] *Economics of Africa*, red. E. Aryeetey, S. Devarajan, R. Kanbur, L. Kasekende, Oxford 2014.
48. Lizak W., *Kryzys w Mali. Rola afrykańskich sił pokojowych AFISMA*, [w:] *Konteksty bezpieczeństwa w Afryce. Konflikty, wojny, polityki bezpieczeństwa*, red. A. Żukowski, Forum Politologiczne, tom 17, Olsztyn 2014.
49. Lopes C., *Amilcar Cabral: a contemporary inspiration*, „African Identities”, t. 4, 2006, z. 1.
50. Machado F.L., *Da Guiné-Bissau a Portugal: Luso-Guineenses e Imigrantes*, „Sociologia, Problemas e Práticas”, 1998, nr 26.

51. Machado F.L., *Subsídios para o Estudo do Movimento Migratório na Guiné-Bissau*, „Soronda. Revista de Estudos Guineenses”, Janeiro 2002, Nova Série, nr 3.
52. MacQueen N., *Widening trajectories: Guinea Bissau and Cape Verde since independence*, Instituto Português de Relações Internacionais – IPRI, 1.02.2006, <http://www.ipri.pt/artigos/artigo.php?ida=104> (29.07.2015).
53. Marut J.-C., *Le conflit de Casamance. Ce qui disent les armes*, Paris 2010.
54. McFate S., *Securing the Future: A Primer on Security Sector Reform in Conflict Countries*, United States Institute of Peace Special Report, no. 209, September 2008, <http://www.usip.org/sites/default/files/resources/sr209.pdf> (19.07.2015).
55. Miller J., *Drug barons turn Bissau into Africa's first narco-state*, „Belfast Telegraph”, 18.07.2007, <http://www.belfasttelegraph.co.uk/news/world-news/drug-barons-turn-bissau-into-africas-first-narcostate-13459758.html> (17.11.2012).
56. Mormul J., *Conflict Prevention in a Failed State: Guinea-Bissau and the International Peace and Prosperity Project*, [w:] *The Changing Places and Faces of War*, red. S. Wagner, P. M. Kreuter, Oxford 2014.
57. Mormul J., *Czołowe instytucje międzynarodowe zajmujące się dysfunkcyjnością państw*, [w:] *Państwa dysfunkcyjne i ich destabilizujący wpływ na stosunki międzynarodowe*, red. R. Kłosowicz, Kraków 2013.
58. Mormul J., *Przemyt narkotyków a zagrożenie bezpieczeństwa państw Afryki Zachodniej. Casus Gwinei Bissau*, [w:] *Konteksty bezpieczeństwa w Afryce. Konflikty, wojny, polityki bezpieczeństwa*, red. A. Żukowski, Forum Politologiczne, tom 17, Olsztyn 2014.
59. Neese Bybee A., *Narco state or failed state? Narcotics and politics in Guinea-Bissau*, PhD dissertation submitted to School of Public Policy, George Mason University, Fairfax, VA 2011, <http://digilib.gmu.edu/dspace/handle/1920/6618> (3.05.2013).
60. Nossiter A., *Guinea-Bissau Premier, Election Front-Runner, Is Deposed in a Coup*, „The New York Times”, 13.04.2012, <http://www.nytimes.com/2012/04/14/world/africa/guinea-bissau-coup-removes-presidential-front-runner.html?pagewanted=all&r=0> (3.12.2012).
61. Nossiter A., *Leader Ousted, Nation Is Now a Drug Haven*, „New York Times”, 1.11.2012, <http://www.nytimes.com/2012/11/02/world/africa/guinea-bissau-after-coup-is-drug-trafficking-haven.html?ref=adamnossiter> (3.12.2012).
62. Obi C.I., *Economic Community of West African States on the Ground: Comparing Peacekeeping in Liberia, Sierra Leone, Guinea Bissau, and Côte D'Ivoire*, „African Security”, t. 2, 2009, z. 2-3.
63. Padrão Telmudo M., Schiefer U., *Disintegration and Resilience of Agrarian Societies in Africa – the Importance of Social and Genetic Resources. A Case Study on the Reception of Urban War Refugees in the South of Guinea-Bissau*, [w:] *Global Forces and Local Life-Worlds: Social Transformations*, red. U. Schuerkens, London 2003.
64. Padrão Temudo M., *From 'People's Struggle' to 'This War of Today': Entanglements of Peace and Conflict in Guinea-Bissau*, „Africa”, t. 78, 2008, nr 2.
65. Padrão Temudo M., *From the Margins of the State to the Presidential Palace: The Balanta Case in Guinea-Bissau*, „African Studies Review”, t. 52, September 2009, nr 2.
66. Plácido dos Santos G., *A centralidade da geopolítica subsaariana no desenvolvimento e consolidação institucional da Guiné-Bissau*, „IPRIS Comentário”, nr 20, Instituto

- Português de Relações Internacionais e Segurança/Portuguese Institute of International Relations and Security 1.04.2015, <http://www.ipris.org/php/download.php?fid=836> (17.07.2015).
67. Plácido dos Santos G., *Elections in Guinea-Bissau: A Roadmap for Restoration of Constitutional Order*, „IPRIS Viewpoints”, nr 139, Instituto Português de Relações Internacionais e Segurança/Portuguese Institute of International Relations and Security, March 2015, www.ipris.org/php/download.php?fid=783 (17.07.2015).
 68. Polgreen L., Cowell A., *Soldiers Kill Guinea-Bissau's President After Death of Army Chief, Diplomats Say*, „The New York Times”, 2.03.2009. http://www.nytimes.com/2009/03/03/world/africa/03guinea.html?_r=0 (3.05.2013).
 69. *Portuguese Guinea: the PAIGC after Cabral*, United States of America Department of State, 1.02.1973, Declassified PA/HO Department of State E.O. 12958, as amended May 4, 2006, <http://2001-2009.state.gov/documents/organization/67534.pdf> (17.07.2015).
 70. *Press Freedom Index 2013*, Reporters Without Borders, http://en.rsf.org/spip.php?page=classement&id_rubrique=1054 (21.07.2015).
 71. *Project Completion Report. Guinea-Bissau. Bissau Port Project (Credit 1392-GUB)*, The World Bank Document, Report no. 9901, 16.09.1991, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1991/09/16/000009265_3960925161900/Rendered/PDF/multi_page.pdf (19.07.2015).
 72. Relea F., *En el corazón del 'narcoestado'*, „El País”, 28.06.2009, http://elpais.com/diario/2009/06/28/domingo/1246161153_850215.html (30.06.2013).
 73. Rizzi K.R., *A instabilidade contínua na Guiné-Bissau*, “Boletim Meridiano 47”, 2010, nr 117.
 74. Sampaio M., *Eleições são “primeiro passo” para resolver crise na Guiné-Bissau*, DW, 27.06.2017, <http://www.dw.com/pt-002/elei%C3%A7%C3%B5es-s%C3%A3o-primeiro-passo-para-resolver-crise-na-guin%C3%A9-bissau/a-39445380> (20.07.2017).
 75. *Security Council, Ban commend Guinea-Bissau as electors count ballots*, UN News Centre, 19.05.2014, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=47834#.VbAE2NC8ld8> (22.07.2015).
 76. *Senegal's Casamance MFDC rebels declare a ceasefire*, BBC News, 30.04.2014, <http://www.bbc.com/news/world-africa-27221999> (21.07.2015).
 77. *Six killed in Guinea-Bissau gunbattle - sources*, BBC News, 22.10.2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-20022211> (6.05.2013).
 78. Smolczyk A., *Africa's Cocaine Hub: Guinea-Bissau a 'Drug Trafficker's Dream'*, „Der Spiegel”, 8.03.2013, <http://www.spiegel.de/international/world/violence-plagues-african-hub-of-cocaine-trafficking-a-887306.html> (1.05.2013).
 79. Soares de Oliveira R., *Magnificent and Beggar Land: Angola Since the Civil War*, Oxford 2014.
 80. Tomàs J., *Resolución de «pequeños» conflictos en zonas de «grandes» conflictos. Una aproximación desde la antropología a las nociones endógenas de paz en Casamance (Senegal)*, „Vegueta. Anuario de la Facultad de Geografía e Historia”, 2014, nr 14.
 81. *UNIOGBIS. United Nations Integrated Peacebuilding Office in Guinea-Bissau. Background*, <https://uniogbis.unmissions.org/en/background> (23.07.2017).

82. UNIOGBIS. United Nations Integrated Peacebuilding Office in Guinea-Bissau, <https://uniogbis.unmissions.org/en> (23.07.2017).
83. UNIOGBIS. *Zintegrowane Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Budowania Pokoju w Gwinei-Bissau*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/uniogbis.php (23.07.2017).
84. van Walraven K., *West Africa*, [w:] *Africa Yearbook. Politics, Economy, and Society South of the Sahara in 2012*, vol. 9, red. A. Mehler, H. Melber, K. van Walraven, Leiden / Boston 2013.
85. *Veríssimo Correia Seabra assume liderança em Guiné-Bissau*, „Correio da Manhã”, 14.09.2003, http://www.cmjornal.xl.pt/cm_ao_minuto/detalhe/verissimo-correia-seabra-assume-lideranca-em-guine-bissau.html (17.07.2015).
86. Vulliamy E., *How a tiny West African country became the world's first narco-state*, „The Guardian”, 9.03.2008, <http://www.theguardian.com/world/2008/mar/09/drug-strade> (1.05.2013).
87. *West African Economic and Monetary Union (UEMOA)*, Office of the United States Trade Representative, <https://ustr.gov/countries-regions/africa/regional-economic-communities-rec/west-african-economic-and-monetary-union-uemoa> (17.07.2015).
88. Whiteman K., *João Bernardo Vieira – obituary*, „The Guardian”, 4.03.2009, <https://www.theguardian.com/world/2009/mar/04/nino-vieira-obituary> (22.07.2017).
89. *Will elections bring stability to Guinea-Bissau?*, BBC News, 8.04.2014, <http://www.bbc.com/news/world-africa-26891402> (20.07.2017).
90. Williams P.D., *War and Conflict in Africa*, Cambridge/Malden, MA 2012.
91. Wywiad autorki z A. Jannehem, dyrektorem wykonawczym Mo Ibrahim Foundation ds. rządów i instytucji w Afryce, Mo Ibrahim Foundation, Dakar Office, 25.07.2016, Dakar, Senegal.
92. Wywiad Autorki z dyrektorem ds. finansowych bissauskiego Czerwonego Krzyża F. Pinto Biague oraz referentem ds. mediów D. Sanhá, 29.07.2016, Bissau, Gwinea Bissau.

